

واکاوی تجارب زیسته معلمان از فرصت‌های آموزشی زیست‌بوم شاد در دوران پسا کرونا (یک مطالعه پدیدارشناسانه)

احمد زنددل***

محمد کریمی**

مسلم چرابین*

مرجانه فرزاد*

* دانشجوی دکتری، گروه مدیریت آموزشی، واحد نیشابور، دانشگاه آزاد اسلامی، نیشابور، ایران. *Marjan93@gmail.com*
** استادیار، گروه مدیریت آموزشی، واحد نیشابور، دانشگاه آزاد اسلامی، نیشابور، ایران. (نویسنده مسئول) *Moslemch2015@iau.ac.ir*
*** استادیار، گروه مدیریت آموزشی، واحد نیشابور، دانشگاه آزاد اسلامی، نیشابور، ایران. *Karimi.740@iau.ac.ir*
**** استادیار، گروه مدیریت آموزشی، واحد نیشابور، دانشگاه آزاد اسلامی، نیشابور، ایران.

• این پژوهش، مستخرج از رساله دکتری نویسنده ردیف نخست است.

تاریخ پذیرش مقاله:

تاریخ شروع بررسی: ۱۴۰۲/۹/۲۶

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۹/۷

۱۴۰۴/۳/۱۳

چکیده

هدف از اجرای پژوهش حاضر، احصاء تجارب زیسته معلمان از فرصت‌های آموزشی زیست‌بوم شاد در دوران پسا کرونا بود. روش پژوهش؛ مبتنی بر رویکرد کیفی و روش پدیدارشناسی از نوع توصیفی بود. برای گردآوری داده‌ها، از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده و برای تحلیل داده‌های پژوهش، از تحلیل مضمون بهره گرفته شد. نتایج پژوهش شامل دوازده مولفه و چهار بعد محوری گسترش موقعیت یادگیری، بسط و اشاعه تربیتی، نقطه تحول و کیفیت‌بخشی و چرخش نقش معلمان بود. بر اساس یافته‌های این پژوهش می‌توان استنتاج نمود که بهره‌مندی از فرصت‌های آموزشی زیست‌بوم شاد در دوران پسا کرونا مستلزم تغییر نگاه معلمان نسبت به آموزش مجازی بوده و نیاز است که سیاست‌های منسجم در این خصوص انجام پذیرد. چنانچه رویه موجود در رابطه با زیست‌بوم شاد تداوم یابد و به فرایند مدیریت آن، کم‌توجهی شود؛ موجبات ضایع شدن ظرفیت آموزش مجازی و بازگشت به دوران قبل کرونا خواهد شد.

واژگان کلیدی: تجارب زیسته، فرصت‌های آموزشی، زیست‌بوم شاد، پسا کرونا

Analyzing Teachers' Lived Experiences of Educational Opportunities in the Shad Ecosystem During the Post-COVID-19 Era (A Phenomenological Study)

Marjaneh Farzad* Moslem Cherabin** Mohammad Karimi *** Ahmad Zendehtdel****

* Department of Educational Management, Ne.C., Islamic Azad University, Neyshabur, Iran.

** Department of Educational Management, Ne.C., Islamic Azad University, Neyshabur, Iran

*** Department of Educational Management, Ne.C., Islamic Azad University, Neyshabur, Iran.

**** Department of Educational Management, Ne.C., Islamic Azad University, Neyshabur, Iran

Abstract

The aim of this study was to explore teachers' lived experiences regarding educational opportunities within the Shad ecosystem in the post-pandemic period. The research methodology was based on a qualitative approach using descriptive phenomenology. Data were collected through semi-structured interviews, and thematic analysis was used to analyze the data. The findings consist of twelve components and four main dimensions: expanding learning opportunities, broadening and disseminating educational practices, a turning point, and enhancing quality and role redefinition of teachers. Based on these findings, it can be concluded that benefiting from educational opportunities in the Shad ecosystem during the post-COVID era requires a change in teachers' perspectives toward virtual education. Moreover, cohesive policies should be implemented in this regard. If the current approaches towards the Shad ecosystem continue and insufficient attention is paid to its management process, it may lead to the loss of virtual learning capacities and a return to the pre-COVID period.

Keywords: Lived experiences, educational opportunities, Shad ecosystem, post-COVID era

امروزه زندگی بشر، دستخوش تحولات سریع جهانی شده و با پیشرفت فناوری گره خورده است (نوری و همکاران، ۱۴۰۰). نظام آموزش و پرورش نیز از این قاعده مستثنی نبوده و همواره، درصدد بهره‌گیری از فناوری‌های نوین در جهت بهبود فرایند یاددهی یادگیری است (ابراهیمی، ۱۴۰۱). با شیوع سریع ویروس کرونا در دهه دوم قرن بیست و یکم میلادی، بسیاری از ابعاد حیات بشری متحول شده و زندگی اجتماعی، فردی انسان‌ها در تمامی نقاط زمین، در ابعاد مختلفی همچون اقتصادی، اجتماعی و سیاسی تحت تاثیر قرار گرفته است (آژند و فرزنده‌پور، ۱۴۰۱). لزوم اهمیت سلامتی برای دانش‌آموزان و معلمان جهت پیشگیری از بیماری موجب شد، بسیاری از مدارس از شکل امروزی خارج شده و تعطیل شوند. چنین رخدادی موجب شد، بسیاری از سیاست‌ها و اقدامات دولت‌ها با بهره‌گیری از فضای مجازی به‌دنبال راهکاری برای خروج بحران تعطیلی مدارس شدند (باقرزاده، ۱۳۹۹). در کشورهای پیشرفته جهان، عرصه آموزش مجازی برای تمامی طیف‌های جامعه در حال گسترش بوده و با همه‌گیری کرونا، فرصت‌های بهره‌گیری از بسترهای مجازی فوراً بسط و اشاعه گردید (ابدالحافظ، ۲۰۲۱). همه‌گیری کرونا فرصتی را برای شناسایی ضعف‌ها، کمبودها و نقص‌ها و نمایان ساختن عدم توازن در توزیع زیرساخت‌های مورد نیاز در بخش فضای مجازی به خصوص در مناطق دور افتاده و محروم و شناسایی این کمبودها و تلاش در جهت برطرف نمودن آن‌ها باشد (نسیم و سیمون^۲، ۲۰۲۰). این امر به مثابه رشد و تعالی در این زمینه و جنبه مثبت شرایط به وجود آمده و نقطه آغازی برای تداوم و ارتقاء کیفیت آموزشی در آینده بود (ابرین^۳ و همکاران، ۲۰۲۰). در ایران نیز، همگام با تحولات آموزشی در سراسر جهان، شبکه آموزش دانش‌آموزی موسوم به شاد راه‌اندازی گردید (کاوه‌نوش‌آبادی و لطفی‌منفرد، ۱۴۰۰). بستر جدید شاد و فراهم شدن آموزش در فضای مجازی، مستلزم تغییر جهت‌گیری معلمان و آشنایی آنان با عناصر یاددهی یادگیری نظیر تدریس، محتوا و ارزشیابی در فضای مجازی است (کریمی و همکاران، ۱۴۰۱). لذا تغییر چنین رخدادی و حرکت از کلاس‌های آموزش حضوری به سوی کلاس‌های آموزش مجازی، نقطه عزیمت تحول در نظام آموزشی ایران بود (کندری و همکاران، ۱۴۰۱). این حرکت اگرچه به سرعت رخ داد، اما همراهی و تعامل معلمان، دانش‌آموزان و حتی اولیاء موجبات چالش‌ها و مسائل متعددی شد. نبود تعامل مربی و متربی، عدم آگاهی از حضور دانش‌آموزان، عدم ارزشیابی مطلوب و مهم‌تر از همه مغفول ماندن برنامه‌های تربیتی و پرروشی دانش‌آموزان، از مسائل آموزش مجازی در دوران همه‌گیری کرونا بود (معمدی، ۱۴۰۱).

پس از فروکش کردن، همه‌گیری کرونا در اواخر سال ۲۰۲۲ و کم‌رنگ شدن آن به لحاظ کمی و هم‌چنین کاهش اثرات جانی همه‌گیری در سوبه‌های جدید آن، آموزش حضوری در تعلیم و تربیت همه کشورها مجدد آغاز شد (موسوی و همکاران، ۱۴۰۱). تجربه آموزش غیرحضوری در طول این مدت، فرصت‌های نوین و جدیدی را برای نظام آموزشی کشورها به همراه داشت (کرامتی و همکاران، ۱۴۰۰). بنابراین بازگشت به دوران قبل از همه‌گیری کرونا و فراموش نمودن فرصت‌های آموزش مجازی و رها نمودن زیرساخت‌های ایجاد شده می‌تواند مسیر تحول و تغییرات و تلاش‌های انجام شده را ضایع نموده و مجدد شکل محدود شده و سنتی آموزش را مرسوم سازد. در ایران زیست بوم شاد نیز تعطیل نشده و هم‌چنان به عنوان یک بازوی قدرتمند در نظام آموزشی جاری و ساری است، اما شواهد نشان می‌دهد که معلمان عمدتاً تمامی فرایندهای یاددهی یادگیری را در کلاس‌های درس پیگیری نموده و ظرفیت ایجاد شده شبکه شاد کم‌رنگ شده است. نگرش تک بعدی در خصوص زیست‌بوم شاد و تاکید بر معایب آموزش مجازی، فرصت‌های به وجود آمده نظیر عدالت آموزشی، گسترش روش‌ها و راهبردهای آموزشی و تدریس، فرصت مرور منابع برای متربیان و به طور کلی بهره‌مندی از آموزش با کیفیت را محدود می‌کند (جعفری و همکاران، ۱۴۰۰). استفاده از فناوری‌های نوین در کلاس‌های درس به منظور آموزش و تسهیل یادگیری، امری ضروری و غیرقابل انکار است. تدریس تلفیقی و بهره‌مندی از آموزش حضوری و بسترهای مجازی، می‌تواند مسیر فرایند

¹ Abdelhafez

² Nissim & Simon

³ O'Brien

یادگیری را بیشتر تسهیل نماید (قربانخانی و صالحی، ۱۳۹۵). زیست بوم شاد، همانند هر سامانه آموزش مجازی، دارای فرصت‌ها و محدودیت‌هایی است که این امر رفته رفته بهبود پیدا کرده و بخش‌های گسترده‌تری را برای تربیت تمام‌ساحتی و آموزش تعاملی ایجاد نموده است (قدرت‌نما و همکاران، ۱۴۰۰). فرصت محدود آموزشی در مدارس و مسائلی نظیر عدم ارتباط وثیق با معلمان، کم‌سوادی والدین، بدفهمی محتوای یادگیری و مسائلی نظیر آن، فرایند یاددهی یادگیری دانش‌آموزان را به شکل سنتی با مشکلاتی مواجه نموده است (بهنام‌فر، ۱۴۰۰). عدم حضور دانش‌آموزان و غیبت آنان در چند جلسه آموزشی، گاهی منجر به افت شدید درسی و آموزشی می‌شود (رحیمی‌ان و همکاران، ۱۴۰۰). وجود کلاس‌های پرجمعیت نیز، موجب شده معلمان در بسیاری از فرایندهای یاددهی یادگیری عملاً ارائه‌دهنده محتوا و به شکل معلم محوری، تدریس را آموزش دهند (رحیمی‌ان و همکاران، ۱۴۰۰). این در حالی است که بهره‌مندی توأمان آموزش حضوری و ظرفیت‌های شبکه شاد می‌تواند بسیاری از چالش‌های آموزش حضوری را کم‌رنگ نموده و فرایند یاددهی یادگیری را بهبود بخشد (خوری، ۱۴۰۱). شواهد نشان داده است که کیفیت یادگیری دانش‌آموزان در رویکردهای تلفیقی شامل آموزش برخط و آموزش حضوری می‌تواند نتیجه مطلوب‌تری داشته باشد (طالعی حور و دهقانی، ۱۴۰۲). ایجاد گروه‌های دانش‌آموزی با نظارت معلمان و پیگیری پیشرفت تحصیلی آنان می‌تواند بسیاری از مشکلات و چالش‌های درسی دانش‌آموزان را برطرف سازد. هم‌چنین بهره‌گیری از ظرفیت تعاملی شبکه شاد، می‌تواند ارتباط وثیق و عمیقی را میان دانش‌آموزان و والدین با ارکان مدرسه از جمله مدیر برقرار نمایند. با توجه به موارد مطرح شده، پژوهش حاضر درصدد است که با واکاوی تجارب زیسته معلمان در خصوص فرصت‌های آموزشی زیست‌بوم شاد در دوران پسا‌کرونا، راهبردهای تعاملی را برای بهبود فرایند آموزشی تبیین نماید. این مسئله می‌تواند بسیاری از چالش‌های آموزش حضوری را نیز محدود و کم‌رنگ ساخته و در مجموع موجبات کیفیت نظام آموزشی را فراهم سازد.

مطالعات پیشین

مرور پژوهش‌های انجام گرفته، نشان‌دهنده آن است که مفهوم آموزش مجازی مبتنی بر شبکه شاد صرفاً محدود به دوران همه‌گیری کرونا و بهره‌مندی اجباری از ظرفیت‌های آن بوده است (برای مثال مزدوریان و همکاران، ۱۴۰۱؛ محترم و پاکباز، ۱۴۰۲؛ سلیمانی و اصغری، ۱۴۰۰؛ گلشنی، ۱۴۰۱). این درحالی است که شناخت و تبیین جایگاه آموزش مجازی و زیست بوم شاد نباید از روی اجبار بلکه از روی انتخاب بوده و فرصت‌های آن در دوران پسا‌کرونا نیز شناسایی گردد. هم‌چنین بخش اعظمی از پژوهش‌ها با جهت‌گیری رویکرد کمی و مقایسه آموزش حضوری و مجازی انجام شده‌اند؛ این درحالی است که نگاه تک بعدی به هر کدام می‌تواند فرصت‌های منحصر به فردی را ایجاد نموده و در نقطه مقابل تهدیدهایی را نیز داشته باشد.

میرزایی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان بررسی سنجش صلاحیت‌های آموزش مجازی معلمان در شبکه آموزش دانش‌آموزی (شاد) (مورد مطالعه؛ معلمان ابتدایی منطقه موسیان در استان ایلام) بیان داشت که بسیاری از چالش‌ها و مسائل شبکه شاد، منوط بر عدم توانمندی معلمان و شایستگی فناوری آنان است. این عدم آگاهی منجر شده برخی از مولفه‌های برنامه‌درسی نظیر ارزشیابی، حضور دانش‌آموزان و نظایر آن دچار خدشه شده و عملاً ظرفیت شبکه شاد مورد نقد قرار بگیرد. این درحالی است که استفاده مطلوب و شناخت دقیق از ظرفیت‌های آموزشی شبکه شاد، می‌تواند بسیاری از بدفهمی‌ها را اصلاح نموده و مسیر یادگیری را هموارتر سازد.

دوجی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان تاثیر برنامه آموزش مجازی شبکه شاد بر کارآمدی معلمان و ارتقای سطح یادگیری دانش‌آموزان بیان داشتند که فرایندهای یاددهی یادگیری در کلاس‌های مجازی به خوبی دنبال نمی‌شود و این امر نیاز به بازنگری در خصوص صلاحیت‌های معلمان و پشتیبانی کلاس‌های مجازی را ایجاب می‌کند. در این پژوهش دوجی نگاه خود را بر روی آموزش مجازی محدود نموده و عملاً به نقش مکمل آموزش مجازی نپرداخته است.

مروری بر مطالعات خارج از کشور نشان داد که پژوهش‌هایی مانند کالندر و اردن^۱ (۲۰۲۱)؛ بو و مارتین^۲ (۲۰۲۰) و میسمانگا^۳ (۲۰۱۹) اذعان دارند که اجرای مطلوب برنامه‌های آموزشی مجازی، مهم‌ترین عامل در کیفیت بخشی کلاس‌ها و فرایند یاددهی یادگیری تلقی می‌شود. هم‌چنین خاطر نشان می‌کنند که تعاملات مدیران، معلمان و والدین مدارس در این مدارس، موجب فهم دقیق و اجرای مطلوب برنامه‌ها می‌گردد. اژری و فجری^۴ (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان آموزش از راه دور در طول همه گیری کووید ۱۹: تعطیلی مدارس در اندونزی، اذعان داشتند که با توجه به ماهیت آموزش مجازی، شرایط محیطی و هم‌چنین روند تغییرات آموزشی، نیاز است که آموزش‌های مجازی بر چتر آموزش حضوری اضافه گردد، که البته این به معنای کم‌رنگ نمودن و یا برتری هیچ‌کدام از آموزش‌های حضوری و غیر حضوری نیست.

ماکنا و امپلها^۵ (۲۰۲۱) در پژوهشی با موضوع آیا تغییر در آموزش معلمان در طول همه‌گیری کرونا می‌تواند به عنوان نوآوری تلقی شود، پرداخته و گزارش نمودند که در میان عناصر متعدد تاثیرگذار در برنامه‌های آماده‌سازی معلمان، حضور آموزش‌های مجازی و توانمندسازی معلمان با فناوری یک استلزام برای معلمان آینده به شمار می‌آید. بنابراین همه‌گیری کرونا، صرفاً حضور آموزش‌های مجازی به صورت جدی و تغییر جهت‌گیری تربیت‌معلم به سوی آموزش مجازی را سریع‌تر نموده است و پس از دوران کرونا این جهت‌گیری نوین بایستی با جدیت نیز دنبال شود.

با مرور مطالعات پیشین در خصوص آموزش مجازی، چنین استنتاج می‌شود که درک و فهم عمیق در خصوص فرصت‌های آموزش مجازی وجود نداشته و با وضع مطلوب فاصله دارد، عدم توجه به زیرساخت‌ها، جزئی نگری، نبود نگاه کلان و همه جانبه و خلاء بهره‌گیری از کاوش نگاه‌های ذینفعان؛ از موارد فاصله مورد ادعا میان وضع موجود و انتظارات از مدارس است. کم‌توجهی به این مسئله، می‌تواند زمینه‌ساز تداوم نارضایتی و ایجاد فاصله عمیق میان مدارس حضوری و آموزش‌های مجازی گردد و دراز مدت موجبات عدم عدالت آموزشی را به وجود می‌آورد. با توجه به رشد روزافزون رسانه‌های آموزشی مجازی و بسترهای مجازی، زیست بوم شاد با هویت ملی و اسلامی و نگاهی تمام ساحتی در خصوص تربیت، باید به عنوان مکمل آموزش حضوری مورد توجه قرار گرفته و ظرفیت آن مهجور و مورد غفلت قرار نگیرد. با این وصف در این پژوهش تلاش شده است که به این پرسش پاسخ داده شود:

۱- از منظر معلمان مقطع ابتدایی، نقش زیست بوم شاد در دوران پساکرونا، چیست؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر در زمره پژوهش‌های کاربردی^۶ قرار گرفته و با هدف واکاوی و فهم تجارب زیسته معلمان از فرصت‌های آموزشی زیست‌بوم شاد در دوران پساکرونا انجام شد. با توجه به پدیده فرصت‌های آموزشی زیست‌بوم شاد و لزوم فهم عمیق آن، از روش پدیدارشناسی استفاده شده است. لذا فهم چنین پدیده‌ای و معنا بخشی آن از منظر افرادی که به طور مستقیم پدیده مورد نظر را تجربه کرده‌اند؛ نیازمند بهره‌گیری از روش پدیدارشناسی از نوع توصیفی^۷ است. به دیگر سخن، در پژوهش حاضر با استفاده از رویکرد پژوهش کیفی، پژوهشگر با ورود به دنیای درون ذهن مشارکت‌کنندگان و دریافت دیدگاه‌های آنان به شناسایی تجربه‌هایشان اقدام نموده است (برخورداری و باقری، ۱۳۹۱).

^۱ Kalender & Erdem

^۲ Bua & Martin

^۳ Msimanga

^۴ Azhari & Fajri

^۵ Makena & Mpahla

^۶ applied research

^۷ descriptive phenomenology

در این پژوهش، با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، پانزده تن از معلمان مقطع ابتدایی مدارس در شهرستان مشهد و در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲، به عنوان مشارکت‌کنندگان آگاه و کلیدی انتخاب شدند و مورد مصاحبه عمیق قرار گرفتند. برخی از معیارهای انتخاب نمونه پژوهش عبارتند از: سابقه و تجربه آموزگاری در پایه‌های مختلف مقطع ابتدایی، مدارس مختلف از نظر امکانات و تجهیزات، مشارکت‌کننده فعال در زیست‌بوم شاد و معلم نمونه منطقه بوده‌اند. به منظور گردآوری داده‌ها از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. با بررسی پژوهش‌ها در زمینه پدیده زیست بوم شاد در دوارن پسا کرونا، موارد لازم برای تدوین فرم مصاحبه محقق ساخته، استخراج و کاربرگ اولیه تدوین شد. مصاحبه‌ها تا زمان اشباع داده‌ها ادامه یافتند، یعنی تا زمانی که با افزایش تعداد مصاحبه‌ها نظریه جدیدی از افراد یافت نشد و مضامین استخراج شده از سایر مصاحبه‌شوندگان همانند مضامین قبلی تکرار شد. با اجازه مشارکت‌کنندگان مصاحبه‌ها ضبط شده و مشارکت‌کنندگان از انصراف در هر زمان از پژوهش آزاد بودند. حفظ سکوت و آرامش در مکان مصاحبه، محرمانه بودن مشخصات و پاک شدن فایل مصاحبه‌ها در صورت تمایل، اطلاع رسانی از نتایج کلی پژوهش به شرکت‌کنندگان از دیگر نکات اخلاقی بود که در این پژوهش رعایت شد. مصاحبه‌های مورد استفاده که به طور متوسط شصت دقیقه در محل خارج از مدرسه به طول انجامید؛ به وسیله ضبط صوت، ثبت و سپس مکتوب شدند. جدول شماره یک، مشخصات مشارکت‌کنندگان در پژوهش را نشان می‌دهد:

جدول ۱: مشخصات مشارکت‌کنندگان در پژوهش

ردیف	سابقه	جنسیت	تحصیلات	سابقه مدیریت چندپایه
مورد ^۱ شماره یک	۲۷	مرد	کارشناسی ارشد	۱۳
مورد شماره دو	۱۸	مرد	کارشناسی	۸
مورد شماره سه	۲۸	مرد	کارشناسی	۱۶
مورد شماره چهار	۲۴	زن	کارشناسی ارشد	۱۲
مورد شماره پنج	۱۴	زن	کارشناسی ارشد	۸
مورد شماره شش	۱۹	مرد	کارشناسی	۱۱
مورد شماره هفت	۲۲	مرد	کارشناسی ارشد	۱۶
مورد شماره هشت	۲۶	زن	کارشناسی	۲۴
مورد شماره نه	۲۹	مرد	فوق دیپلم	۲۶
مورد شماره ۱۰	۱۶	مرد	کارشناسی	۸
مورد شماره ۱۱	۱۹	مرد	کارشناسی ارشد	۷
مورد شماره ۱۲	۲۷	زن	کارشناسی	۲۱
مورد شماره ۱۳	۳۲	زن	کارشناسی ارشد	۲۹
مورد شماره ۱۴	۱۰	مرد	کارشناسی ارشد	۴
مورد شماره ۱۵	۱۹	زن	کارشناسی	۸

در برخی موارد نیز، مصاحبه‌ها بیش از یک نوبت ادامه یافت. برای تحلیل مصاحبه‌ها از روش کدگذاری تحلیل مضمون^۲ بهره گرفته شده و بر اساس دو مرحله کدگذاری باز و محوری انجام شد. ابتدا نکات کلیدی هر مصاحبه شناسایی و استخراج شدند، سپس مفاهیم موجود در نکات کلیدی معین و برحسب مضامین مشترک، مفاهیم تحت مقوله‌های معینی مورد

^۱ teacher

Thematic analysis^۲

دسته‌بندی قرار گرفتند. علاوه بر این، اعتباربخشی نتایج با اتکاء به معیارهای چهارگانه لینکلن و گوبا^۱ (۱۹۸۵)، باورپذیری، انتقال‌پذیری، اعتمادپذیری و تاییدپذیری توسط گروه همتایان با تجربه در انجام طرح‌ها و حوزه آموزش و پرورش تامین شد. ارائه موارد مستخرج از هر مصاحبه به فرد مصاحبه شده که با هدف واری مجدد توسط مشارکت‌کننده‌ها انجام گرفت؛ ملاکی برای تأیید یافته‌های پژوهش (وارسی دوباره توسط اعضا^۲) بود. جدول (۲) نمونه‌ای از کدگذاری مصاحبه‌های مشارکت‌کنندگان را نشان می‌دهد:

جدول (۲): نمونه‌ای از کدگذاری در فرایند پژوهش^۳

کد	متن مستخرج مصاحبه	زیرمولفه	مؤلفه	بعد
کد ۷	توی کلاس؛ همش همیشه که همه مطالب گفته بشه. ولی توی شاد همیشه همه مطالب رو قرار داد برای بچه‌ها.	ظرفیت ارائه محتوای کامل	گسترش یادگیری	بعد
کد ۵	خیلی جاها شاد کمکم میکنه؛ مثلا برخی از فعالیت‌های اضافی رو توی شاد میزارم.	فعالیت‌های تکمیلی		
کد ۶	مثلا خیلی جاها میتونم انیمیشن بزارم اونجا؛ ولی چطور توی کلاس این امکانات فراهم آخه...	امکانات مطلوب		
کد ۹	واقعا خیلی جاها محتوا ناقص، مشکل داره... ولی توی شاد میتونم تمرین بیشتر مسائل متنوع رو قرار بدم.	گسترش مسائل و تمرینات		
کد ۱۱	برخلاف برخی‌ها؛ ارزشیابی برخی موارد رو در اونجا برگزار میکنم... خیلی خوبه... خانواده هم همراهی میکنه این رو.	ارزشیابی گروهی		
کد ۱۵	فارغ از کتاب درسی، محتواهای تربیتی هم میتونم اونجا قرار بدم	اشاعه محتوا تربیتی		
کد ۵	بچه ممکن، سر کلاس به هر دلیلی نفهمه، یا یادش بره... توی شاد میتونه ببینه، چک کنه، یادگیریش عمیق بشه.	یادگیری ثمربخش		
کد ۶	توی کلاس من معلم مگر چند ساعت با بچه‌هام.. شاد این رو زیاد میکنه.	افزایش زمان یادگیری	گسترش زمان یادگیری	
کد ۱	این شبکه ظرفیت بی‌شماری داره... تحلیل و مرور محتوا کم‌ترینش...	مرور مجدد دروس		
کد ۹	قبلا بچه هام غیبت که میکردن با یک سرماخوردگی افت تحصیلی میشد. اما الان اولیا میدونن که پیگیری دروس باید همراستا با شاد انجام بشه	پشتیبانی از یادگیری در خانه		
کد ۷	چهار و پنج ساعت کلاس کجا، یادگیری در طول روز کجا..	بسط فرصت یادگیری		
کد ۱۳	شاد تازه بود، مشکل‌های زیرساختی یکم داشت. خب کند بود. ولی تحول افرین بود. الانم دارم بهره میبرم و لذت میبرم. انگار معلم یار کلاس من.. همیشه کلاس درسم رو دارم، توی هر شرایطی و این محدودیت با شاد برداشته شده.	اهمیت جایگاه مدرسه		
کد ۲	محتوای توی شاد، دیگه صرفا متن کتاب نیس... میتونه خیلی بسط پیدا کنه	بسط محتوا	محتوای پویا و گسترده	
کد ۱۵	من گاهی تدریس کلاسیم رو در حد چند دقیقه ضیظ میکنم... توی شاد برای بچه‌ها میزارم... خیلی دوس دارن.	ارائه تدریس جذاب		
کد ۹	ازمایش کنی‌دها، خیلی از مسائل میدانی رو توی شاد میشه راحت اشتراک گذاشت.	بهره‌گیری از محتوا مکمل		
کد ۵	انیمیشن‌های درس علوم رو خیلی موقع‌ها توی کلاس به دلیل کمبود امکانات همیشه گذاشت. ولی توی شاد که بزاری. بچه‌ها تقریبا همه ببینن. دنبال میکنن.	بهره‌گیری از محتوا غیرمتنی		

^۱ Lincoln & Guba

^۲ member check

^۳ قابل ذکر است که به جهت طولانی نشدن پژوهش، قسمتی از کدها درج شده است.

کد ۱۲	الان نزدیک ابان خیلی بچه‌ها کتاب ندارند. باز همین شاد میشه اشتراک گذاشت	اشتراک محتوا
کد ۱۰	توقع یک چیز، کارایی یک چیز دیگه، الان این مدارس نقش مدرسه رو به مثابه واقعی ندارند. کلاس ۴۴ نفره کارایی و بازده نداره واقعا پذیریم. ولی میشه بخشی از تدریس و محتوا رو به شاد انتقال داد.	نقش مکمل در تدریس

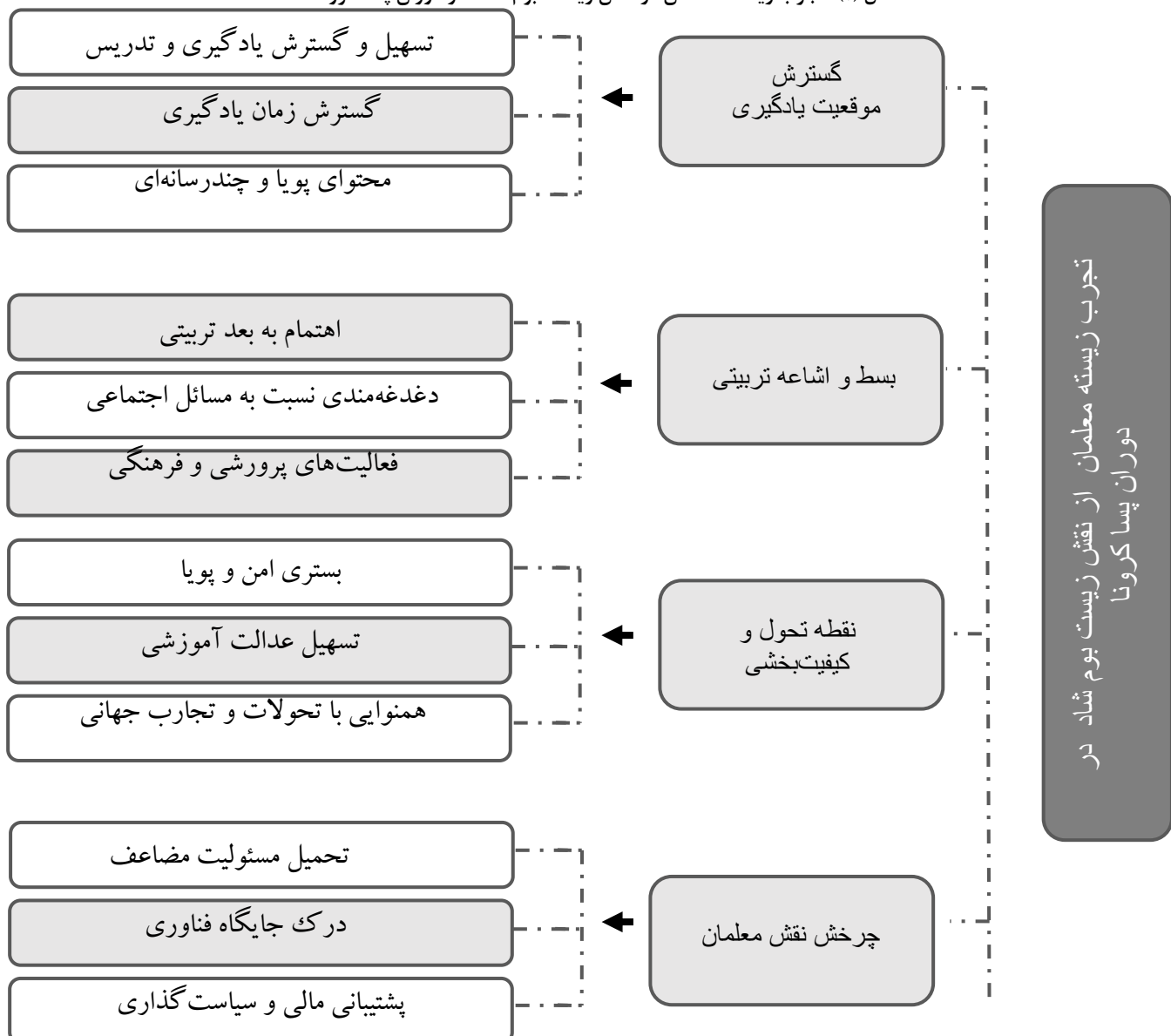
برای اعتبار بخشی به مقوله‌های کشف شده؛ نتایج در اختیار سه نفر از متخصصان موضوعی (هیئت علمی رشته مدیریت آموزشی دانشگاه و درجه حداقل دانشیار علوم تربیتی) قرار گرفت و پس از گردآوری و بررسی نظرات، روایی محتوایی بر اساس داوری تخصصی تایید شد. برای بررسی فرایند کدگذاری، از کدگذار دوم برای بیست و پنج درصد موارد کدگذاری استفاده شد که میزان هم‌خوانی در کدگذاری برابر با هشتاد و هشت درصد مشاهده شد.

یافته‌های پژوهش

پرسش نخست: از منظر معلمان مقطع ابتدایی، نقش زیست بوم شاد در دوران پسا کرونا چیست؟

برای پاسخ دادن به این پرسش از تجارب معلمان مدارس مقطع ابتدایی به عنوان مشارکت کنندگان پژوهش بهره گرفته شد. بر این اساس، ابعاد چهارده‌گانه زیر استخراج شد:

شکل (۱): تجرب زیسته معلمان از نقش زیست بوم شاد در دوران پسا کرونا

۱- گسترش موقعیت یادگیری

در یک معنای محدود و سنتی، کلاس درس مرجع یادگیری دانش‌آموزان بوده است. مدارس به عنوان مهد فرایند یاددهی یادگیری مکانی برای تدریس و آموزش بوده‌اند. چنین برداشت محدودی منجر شده که صرفاً دانش‌آموزان مدرسه و معلم را مرجع یادگیری خود قلمداد کنند. در عصر حاضر که تغییرات سریع اقتصادی، اجتماعی و فناوری ماهیت زندگی و مشاغل افراد را تحت تاثیر قرار داده است، رسالت آموزش نیز نسبت به گذشته تغییر کرده است و امروزه آموزش از سبک‌های متفاوتی در مقایسه با گذشته از جمله سبک آموزش مجازی استفاده می‌کند. بنابراین فعل یادگیری نباید محدود و محصور به مدرسه و فرایند کلاسی بشود، بلکه دانش‌آموزان باید یادگیری مادام‌العمر را تجربه نمایند و از هرفرصتی برای یادگیری بهره ببرند. زیست بوم شاد فرصت بهره‌مندی از آموزش و یادگیری را فارغ از دیوارهای کلاس درس و مدرسه فراهم ساخته و مسیری را برای تسهیل یادگیری دانش‌آموزان فراهم می‌کنند. مشارکت‌کننده (۸) اذعان داشت: "کرونا ما رو هول داد به سوی مرزهای جدید، مرزهایی که بیرون از مدرسه و کلاس درس هست. تا کی باید همش آموزش بدیم و اگر بچه یادش رف تکالیف رو یادداشت کنه، فردا بدون تکلیف باشه.. یا اینکه نتونه درس رو عصر یک مرور بکنه... یا اینکه سوالی برایش میاد نتونه مطرح کنه. شاد داره این امکان رو فراهم میکنه... این مسئله رو داره میبینه. داره رشد میده بچه‌ها رو، داره یادگیری رو به زمان محدود مدرسه فراتر میبره."

در آموزش‌های مجازی، برخلاف آموزش‌های سنتی، آموزش و یادگیری به چارچوب خشک کلاس درس و زمان‌های از پیش تعیین‌شده مشخص قبلی محدود نیست و یادگیرنده می‌تواند در زمان‌های متفاوت شبانه‌روز، از طریق انواع راه‌ها و کانال‌های ارتباطی، به شکل‌های متنوع با معلم یا هم‌کلاسی‌هایش ارتباط و تعامل علمی داشته بشود. کد (۱۱) بیان دارد: "خیلی وقت‌ها برای بچه من سوالی پیش میاد، بحثی پیش میاد، نکته‌ای وجود داره، اینم توی امتحان میاد؟ این قسمت مهمه؟ این معنی چیه؟ میتونه اونجا مطرح کنه، دوستش، اولیایی، خود من راهنمایی میکنیم. بصورت مکمل؛ این جور چیزها خیلی به درد ما میخوره، گره‌گشاس شاد اینجا"

زمان از جمله عواملی است که تمام فعالیت‌های انسان را به نوعی تحت تاثیر قرار می‌دهد. محدود بودن زمان و گستردگی فعالیت‌هایی که انسان به دنبال انجام آن است سبب می‌شود تا تناسب بین زمان و بهره‌وری فعالیت‌ها از دغدغه‌های اصلی بشود. در خصوص یادگیری نیز، بحث زمان بسیار اهمیت دارد. برخی دانش‌آموزان با توجه به ظرفیت و توانمندی شخصی، زمان کمتری برای یادگیری محتوا و مواد درسی نیاز دارند و برخی در نقطه مقابل، نیازمند زمان بیشتری برای یادگیری می‌باشند. این در حالی است که کلاس درس با محدودیت زمانی روبه‌رو است و بازه زمانی در مدارس تقریباً روند یکسان و محدودی را دارد. عدم محدودیت زمانی از پتانسیل‌ها و قابلیت‌های زیست بوم شاد است. با توجه به روایت مشارکت‌کنندگان در شبکه شاد، به دلیل زمان آزاد بودن و بهره‌مندی دانش‌آموزان از محتوا به اشتراک گذاشته شده فارغ از بازه زمانی، بسیاری از عقب‌افتادگی و یا بدفهمی دانش‌آموزان قابل ترمیم و جبران می‌گردد. مشارکت‌کننده (۴) بیان دارد: "خیلی وقتاً باید منتظر دست‌کند برخی بچه‌ها باشم. یا اینکه برای نوشتن چند سوال توی برگه باید واستم تا بنویسن و من تخته رو پاک کنم. همیشه هم برخی بچه‌ها عقب می‌افتن و ناراحتن که نتونستن همه سوالا رو بنویسن، باز هستن بچه‌هایی که دست‌تندی دارن، هی میگن پاک کنین برین سوال بعدی و وقتی من به اجبار وامیستم همه بنویسن، این بچه‌ها حوصلشون سر میره و میشه منشا شلوغی کلاس درس، بی‌کار باید واستن برای بقیه...؛ بدون عکس از سوالات و اشتراک‌گذاری، خیلی از این مسائل و مشکلات آموزش کلاسی من رو از بین برده... خیلی راحت مینوسم بچه‌ها مینوسن در بازه مشخص، بعدشم دیگه، عکسش هست... زمان صرفه جویی میشه تو کلاس"

در سال‌های اخیر آموزش مقطع بنیادین با کمبود شدید معلم روبه‌رو بوده است. کمبود معلمان موجب شده که ظرفیت کلاس‌های درس در این مقطع حساس، به بیش از چهل نفر نیز برسد. ازدحام دانش‌آموزان در کلاس درس، موجب شده زمان کلاس درس عمدتاً به فرایندهای مدیریت کلاس ختم گردد و فرایند تدریس و یادگیری دانش‌آموزان اتر باقی بماند. ، با

توجه به نظرات مشارکت‌کنندگان در دوران پساکرونا، وجود ظرفیت زیست بوم شاد، به عنوان مکمل آموزش کلاس درس، می‌تواند بخشی از محتوا که ماهیت تحقیق و پژوهش دارد، در کلاس مجازی دنبال گردد. مشارکت‌کننده (۴) در خصوص بیان دارد: "دیوانه شدم. بخدا چجوری چل و دوتا شاگرد کلاس اولی رو بخوام کنترل کنم. من عاشق معلمی‌ام. معلمی‌ها. ولی الان مبصرام بیشتر تا معلم.. واقعا نمیرسم همه چی رو توی کلاس بگم، تموم کنم. حس خوبی ندارم از این بابت. امسال از اول مهر، این مسئله رو سعی کردم با شاد کنترل کنم. یعنی حتی برخی بخشها رو بزارم شاد... اصلا حواسشون نیس که معلم قراره درس بده به این تعداد بچه، با این کوچیکی کلاس و وقت کم. نه اینکه فقط پر بشه کلاس درس... سال‌های قبل اینجوری که میشد از والدین کمک می‌گرفتم. ولی اونم باز کلی بدفهمی ایجاد میکرد. الان خودم می‌زارم توی شاد. باز اینجوری بهتره خدا روشکر"

پس از اجرای سند تحول بنیادین در سال ۱۳۹۰، با تغییر مقاطع و دوره‌ای تحصیلی، به سرعت کتاب‌های درسی نیز دچار تغییر و تحول بنادین و اساسی شدند. در این خصوص کتاب‌های درسی هر پایه، با توجه به اسناد بالادستی مورد بازنگری قرار گرفتند. هرچند که بسیاری از متخصصان تغییر کتاب‌های درسی را عاملی کلیدی و موفق‌آمیز خوانده‌اند، اما هم‌نویسی کتاب‌های درسی با فناوری و بهره‌گیری از رسانه و ابزارهایی برای فاصله گرفتن از کتاب‌های چاپی تا کتاب‌های چندرسانه‌ای عملاً مغفول مانده است. کد (۱) بیان دارد: "خب من یادمه که کتاب‌های پایه‌ها تغییر کرد، هر سال یک پایه، همینجور میرفت جلو. کارگاه و کلی چیزای دیگه گذاشتن، از حق نگذریم کتابها بهترم شدن، ولی خب چرا همش محتوا چاپی هس، چرا یک نسخه پشتیبان با انیمیشن‌ها، ابزارهای رسانه‌ها، حالت‌های فانتزی و اینا تدوین نمیشه، چقدر از مدارس ما آزمایشگاه دارن؟ بازی ریاضی دارن؟ محلی برای کارهای تکمیلی کتاب دارن؟ با پشتیبانی فضای مجازی اینا همه ممکن میشه."

با توجه به بیان مشارکت‌کنندگان پژوهش، زیست بوم شاد، با توجه به ظرفیت و توانمندی در حوزه فناوری، به عنوان یک برنامه کاربردی^۱، بسیاری از ضعف‌ها و کمبودهای کتاب‌های درسی را جبران نموده و موجبات معنای وثیق محتوا را فراهم سازد. کد (۳) بیان دارد: "خیلی از کاستی‌های کتاب درسی، میشه با شاد فعال و پویا بشه، مثلاً زمانی یادمه صوت روخوانی متن کتاب فارسی اومد... الان خیلی کامل‌تر و جامع‌تر داریم توی شاد ازش بهره می‌گیریم. یا اینکه کلی متن و تدریس با یک صفحه تصویر بصری! خب کتاب پر حجم میشه.. هزینه داره. ولی همین مطلب درسی توی شاد، محتوا خیلی کامل‌تر جامع‌تر همراه با کلی تصاویر و نوع تدریس، سوال میاد. خب خیلی اون مفهوم بهتر برای بچه‌ها جا میفته.. فقط باید معلم اینجا بها بده.. نیاد بگه درس خودم، روش خودم اینا."

دانش‌آموزان دارای سطوح مختلفی از انگیزه، نگرش و عکس‌العمل نسبت به محیط‌های کلاسی و روش‌های آموزشی هستند. هرچه مریبان این تفاوت (انگیزه، نگرش و عکس‌العمل) بین دانش‌آموزان را بیشتر درک کنند، فرصت آنان برای یادگیری آنچه که آموزش داده می‌شود بیشتر خواهد بود. تعریف یک کلاس درس و یک معلم، می‌تواند برای برخی دانش‌آموزان ناخوشایند بشاد. تفاوت تدریس معلم با سبک یادگیری دانش‌آموزان منجر شده که آموزش و یادگیری از یکدیگر فاصله گرفته و عملاً موجبات بدفهمی دانش‌آموزان شود. زیست بوم شاد با فراهم نمودن نمونه تدریس‌های معلمان مختلف، موجب شده که دانش‌آموزان در صورت نیاز نیز، تدریس‌های متنوع در خصوص یک درس را مشاهده کنند. چنین امکانی می‌تواند در انطباق سبک یادگیری دانش‌آموزان با نحوه تدریس معلمان همسویی بیشتری ایجاد نماید. کد (۱۴) در این خصوص بیان دارد: "من خیلی تلاش می‌کنم که تدریسم رو بهبود بدم. ابزارها، نوع بیان، لهجه، هرچی که بتونم رو کنترل می‌کنم. ولی بازم گاهی احساس می‌کنم که عدم یادگیری بچه، به خاطر من.. نمیتونه ارتباط بگیره و این بنظر طبیعیه. توی شاد وقتی از معلمانی دیگه هم همون تدریس رو گوش کنه و ببینه، خب خیلی میتونه این جور چالش‌ها رو بر طرف کنه. تازه هم من میدونم و هم شما که گاهی ما معلمان خوب درس نمیدیم. حالا به هر دلیلی. شاد میتونه این ضعف معلم رو بچوری جبران کنه، حداقل کاور کنه یکم، نگاه کنین منظورم نیس جانشین معلم بشه. یا بچه معلم رو فراموش کنه. نه. فقط اگر مطلب جا

¹ application

نیفتاد. اون فیلم تدریس همکارمونم ببینه. حتی خودمم میبینم؛ تا با روش‌های دیگه و نحوه بیان دیگه آشنا بشم. این نکته قوت شاد توی بعد کروناس. "

تدریس یک کار انفرادی نیست. حرفه معلمی به همکاری و ارتباط با سایر همکاران نیز نیاز دارد. ارتباط مؤثر با سایر همکاران در موفقیت معلمان بسیار تأثیرگذار است. جهت تقویت این ارتباط و تعامل، در هر سال تحصیلی، طرح و برنامه‌های بسیاری نظیر درس پژوهی، اقدام پژوهی، توسعه سواد دیجیتال و نظایر آن که مبتنی بر همکاری و مشارکت معلمان است، انجام می‌گردد. در سایه کرونا، دیوارهای کلاس درس کمرنگ شد و عملاً نحوه تدریس معلمان و هر آنچه که در کلاس درس رخ می‌داد برای بهره‌مندی سایرین میسر شد. هرچند که در ابتدا بسیاری از معلمان نسبت به این تغییر مقاومت نشان دادند. اما کم‌کم روند معنای معلمی تغییر کرده و هراس از به اشتراک گذاشتن نحوه تدریس از بین رفته است. این ویژگی روند توسعه و بهبود فرایند تدریس را از نگاه معلمان فراهم ساخته است. مشارکت‌کننده (۷) بیان دارد: "ی زمانی خیلی می‌توسیدیم مبادا کسی تدریس ما رو ببینه، ببینه من چی میگم توی کلاس، خیلی از ما معلما حس شاه بودن توی کلاس داشتیم و داریم. بیم از اینکه نکنه کسی از تدریس من اشکال بگیره، یا جایی رو بد درس بدم و ابروم توی مدرسه پیش همکار هم سابقه و مدیر اینا بخواد بریزه. کرونا این رو عوض کرد. الان توی شاد، تدریس‌ها راحت دست به دست می‌چرخه... ابایی نیس. از اینکه تدریس‌ها رو ببین. حتی الان استقبال هم میشه... اون ترس از بین رفته. یک خود بهبودی بنظرم اتفاق افتاده و شاد الان ابزار این شده... خیلی همکارا گاهی پیام میدن که تدریس فلانت چ خوب بود. ارزش بهره بردیم. خدا خیرت بده و زکات علم ایناس... بعضی‌ها هم نقدی وارد کردن که در کل باعث بهبود من توی تدریس شده؛ اگر کسی هنوز منتقد شاد؛ فک کنم بیم از همین مسئله دیده شدن و شفاف شدن ولاغیر."

۲- بسط و اشاعه تربیتی

کمک به رشد ابعاد گوناگون هویت دانش‌آموزان، از جمله هویت فردی، هویت اجتماعی و هویت دینی از رسالت‌های محوری امور تربیتی یا پرورشی است. ارجعیت بعد تربیتی بر آموزشی و تزکیه بر تعلیم، اساس و محور اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران است. تربیت تمام‌ساحتی مستلزم، بهره‌مندی از سامانه‌ای تمام ساحتی است. به دیگر سخن، برنامه‌های مکمل باید دارای صبغه تربیتی بوده و تماماً محو آموزش و تدریس موضوعی کتاب‌های درسی نشوند. زیست بوم شاد پس از شکل‌گیری اولیه و توسعه زیرساخت‌ها در سال اول راه‌اندازی، با بروزرسانی‌های متعدد سعی در اهتمام بعد تربیتی داشته و نسبت به مسائل و چالش‌های اجتماعی، سیاسی، دینی حساس بوده است. " شاد رویداد " به عنوان بخشی از زیست‌بوم شاد نسبت به مسائل روز جامعه اطلاع‌رسانی نموده و در قالب برنامه‌های تربیتی و پرورشی، سعی در اهتمام تربیت تمام ساحتی دارد. مشارکت‌کننده (۷) بیان دارد: " خیلی‌ها فک میکنن شاد فقط شامل چندتا گروه درسی و کانال تدریس و نمیدونم نهایتاً یک پیام به معلم یا شاگرداس... این کوتاه‌نگری نباید بنظرم در مورد شاد اتفاق بیفته. الان شاد رو باز کنین. توی همون صفحه اولش، قبل اینکه بخوای بری گروه‌های کلاسیت اینا. کلی رویداد رو پوشش داده... اگر زلزله شده، آموزش‌هایی مرتبط، برنامه‌های عاطفی و همدردی، اگر امروز بزرگداشت شاعر بزرگی، قطعاً به معرفی آثار و شعر و مسائل اون پرداخته شده... اگر وفات و محرم هس... قطعاً تم شاد مشکلی شده و نسبت به آگاهی و برنامه‌های فرهنگی مثل عزاداری‌های بومی، عزاداری‌های بچه‌ها در مدارس و... پرداخته. این مسائل کم نیس... اینا ترازوی تربیت رو فیکس میکنه. اینا کمبود مدرسه ماس. که شاد دیده و خیلی از ماها هنوز سرمون توی برف مونده. شدیم مٹ دبیرستان. کلاس، تست و ازمون."

در دنیای امروز، مدارس به‌عنوان محیط‌های کلیدی برای تربیت و پرورش نسل‌های آینده اجتماع‌ها، نقشی حیاتی و اساسی را ایفا می‌کنند. از این رو، نقش مربیان پرورشی که به عنوان هدایت‌دهندگان و راهنمایان این نسل‌ها شناخته می‌شوند، به عنوان یکی از عوامل اصلی در تعیین سمت تربیتی اخلاقی و تحصیلی دانش‌آموزان بسیار مهم است. نهاد امور تربیتی

در سطح مدارس ثمره انقلاب اسلامی است. نیاز است که چنین امری در مدارس جاری و ساری بشود. اما شواهد نشان می‌دهد که تدارک برنامه‌های تربیتی و پرورشی در مدارس امروزه با چالش‌های بی‌شماری روبه‌رو است (قاسمی‌زاد و همکاران ۱۴۰۱؛ احمدآبادی و همکاران، ۱۴۰۰؛ قنبری، ۱۳۹۵؛ اسکندری، ۱۳۹۱). جمعیت بالای کلاس‌های درس، پراکندگی برنامه‌های آموزشی، کمبود زمان و هم‌چنین عدم اهتمام برخی معلمان آموزش بنیادین بر برنامه‌های تربیتی و پرورشی موجب حذف و یا ابرتر ماندن برنامه‌های پرورشی و تربیتی در کلاس‌های درس شده است. مشارکت‌کننده (۹) بیان دارد: "واقعا کلاس‌های درس ما شده صرفا مسائل مهم کتاب‌های درسی، انگار معلم فقط می‌خواند کتاب رو تموم کنه و رسالش رو توی همین میبینه... اخلاق شاگردش، مسائل ارزشی، مسائل روز جامعه و ایران، مسائل عبادی همگی از مدارس ما رخت بر بسته‌اند. و این زنگ خطر بزرگی است. که بچه من الان مسابقات احکام میره، ولی نماز نمی‌خوانه، امروزه مدرسه به هزار و یک دلیل شده آموزش آموزش آموزش و نه پرورش"

تقویت حوزه‌های تربیتی و پرورشی زیست بوم شاد، موجب شده که بخشی از بار توجه به بعد تربیتی و پرورشی دانش‌آموزان به این زیست‌بوم انتقال یابد. ایجاد مسابقات و جشنواره‌های پرورشی، توجه به رویدادهای جامعه، بهره‌گیری از فناوری و رسانه در جهت تحقق آرمان‌های انقلاب اسلامی، محیطی را برای تربیت تمام‌ساحتی ایجاد کرده است. نکته اساسی در این خصوص، هم‌نوایی برنامه‌های مدرسه و کلاس درس با زیست بوم شاد است. عدم توجه به ظرفیت رسانه شاد موجب شده، بسیاری از برنامه‌های پرورشی و تربیتی دانش‌آموزان ضایع گردد. کد (۱۱) بیان دارد: "اونروز دیدم که یک دانش آموز اسمش توی سامانه وزارت برای نقاشی که همدردی با بچه‌های فلسطین کرده بود اومد. خب شادی معلم یا مدرسه توجه نکنه، یا فرصتش رو نداشته باشه. یا هرچیز دیگری، این بچه خودش شرکت کرده، خودش نقاشی کشیده، خودش مقام آورده و چه بار معنایی و تربیتی رو میتونه برای مسئولیت، دفاع از حق و همصدا با مظلومان داشته باشه، اگر کلاس درس حساس نباشه، شاد خداروشکر توی این چیزا حساس هس. ولی اگر معلم اشاره کنه به این برنامه‌ها، بعد یکم پیگیر هم باشه. این خیلی میتونه کمک کنه. همش نباید معلم‌ها بترسن که هم اسم شاد میاد، باز باید تکلیف بررسی کنم، باز به عالمه بار سنگین روی دوش من، باز کی می‌خواند جواب خانواده رو بده و.."

۳- نقطه تحول و کیفیت بخشی

رشد فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات تمامی ابعاد دنیای امروز را دگرگون کرده است. جامعه‌ی امروز به انعطاف، پویایی و خلاقیت نیاز دارد و این نیازها را نظام آموزشی باید از طریق ایجاد فرصت‌های مناسب برای نوآوری، تعامل، اندیشه‌ورزی، مشکل‌گشایی و چالش با مسائل و مشکلات پیچیده‌ی دنیای کنونی برآورده سازد. ویژگی‌های منحصربه‌فرد آموزش مجازی از جمله فرصت استفاده از چندرسانه‌ای‌ها، فرارسانه‌ها، اتصال و ارتباط با پایگاه‌های دانش جهانی، تعامل و انعطاف‌پذیری که از طریق جهانی شدن بیش از پیش گسترش یافته است. لذا استلزام هم‌نوایی تجارب جهانی در زمینه آموزش، بهره‌مندی و توسعه زیرساخت‌های آموزش مجازی کشور است. کد (۲) بیان دارد: "به نظر من آموزش مجازی و شاد، توی یک برحه پررنگ شد، ولی نباید از یاد برن. نباید برگشت به عقب کنیم. باید این رشد با قدرت پیش برده، باید از ظرفیت‌های فناوری برای توسعه آموزش استفاده بشه، معلمانمون در گام اول اینجوری تربیت بشن. فرهنگ‌سازی با رسانه انجام بشه، اسنادلادستی و سیاست‌گذاری‌ها در این خصوص دیده بشه. اگر دغدغمون کیفیت بخشی به مدارس و کلاس‌ها هس. باید مسیر آموزش مجازی رو ببینیم و سدهایی که این مسیر رو گرفته هموار کنیم."

پیچیدگی فرایند یاددهی یادگیری در عصر امروز موجب شده است که بسیاری از جوامع به سوی آموزش مجازی حرکت کنند. بهره‌گیری از آموزش مجازی به عنوان اولویت اصلی و یا ثانویه در آموزش عمومی سرعت قابل توجه‌ای را تجربه می‌کند. در ایران نیز قبل از همه‌گیری کرونا، بسیاری از معلمان با هدف ایجاد ارتباط با دیگر دانش‌آموزان، والدین و ارکان مدرسه، در برنامه‌های اجتماعی متعددی حضور داشته‌اند. با حضور همه‌گیری کرونا در زمستان سال ۱۳۹۸ در ایران، اغلب معلمان

در همین گروه‌های مجازی، شروع به پیگیری و تدریس فرایندهای یادگیری نمودند. با توجه به محدودیت برخی شبکه‌های اجتماعی و بهره‌گیری از راهکارهایی جهت دور زدن محدودیت ایجاد شده، بسیاری از تبلیغات با مضامینی غیر اخلاقی در معرض نمایش دانش‌آموزان قرار می‌گرفت. با حضور شبکه آموزش دانش‌آموزی موسوم به شاد در فروردین ۱۳۹۹، با توجه به زیرساخت‌های داخلی و بهره‌گیری از اینترنت داخلی و رایگان، دسترسی به آموزش مجازی پالایش شده در بستری امن فراهم گردید. بسیاری از مشارکت‌کنندگان اذعان دارند که زیست بوم شاد، به صورت انحصاری در زمینه آموزش و یادگیری دانش‌آموزان، در گام اول بستری امن را به مثابه کلاس درس به وجود آورد. کد (۱۴) بیان دارد: "واقعاً یک برهه خیلی خاص بود. خب من معلم دغدغه داشتم که تدریس کنم، هجمه این همه دانش‌آموز و سرازیر شدن اونها به فضای مجازی، رویداد جدیدی بود. تلگرام فیلتر بود و خیلی از بچه‌ها، متأسفانه درگیر تبلیغات و معایب فیلترشکن‌ها شده بودند. هیشکی هم به عهده نمیگرفت. بچه خونه تنها، پای گوشی، اونم با یک نت بی‌حد و مرز، هیچ جای دنیا چنین امری پذیرفته نیست و محدودیت‌هایی رو با توجه به سن بچه‌ها ایجاد میکنند. شاد که اومد؛ خیلی مشکل داشت. ولی معایب بزرگ دیگر برنامه، مثل همین فیلتر بودن و اینا مطرح نبود."

تمامی اصلاحات، سیاست‌گذاری‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و تصمیمات خرد و کلان در نظام‌های آموزشی برای تحقق عدالت آموزشی و دسترسی عادلانه همه یادگیرندگان جامعه به فرصت‌های آموزشی انجام می‌شوند. عدالت آموزشی در سال‌های اخیر، کانون توجه متخصصان تعلیم و تربیت بوده است. عدالت زمانی محقق می‌شود که یادگیرندگان قادر باشند از طریق درون‌دادها و فرآیندهای جاری در محیط آموزشی، به پیامدها یا همان هدف غایی دست یافته و بر حسب تفاوت‌های فردی، سطح شناختی و سرعت یادگیری خود بتواند بیاموزد و جریان یادگیری را منعطف‌تر سازد. زیست بوم شاد با فراهم نمودن جریان‌های یاددهی یادگیری سیال و ارائه سبک‌های تدریس مختلف از معلمان نمونه، نسبت به تفاوت‌های یادگیری دانش‌آموزان و سبک‌های تدریس آنان جهت نیل به عدالت آموزشی حساس بوده است. کد (۳) بیان دارد: "چرا معلم‌های خوب باید همیشه در مدارس خوب تدریس کنند؟ چه چیزی مگر آن دانش‌آموز روستایی کم دارد؟ یا اینکه اگر به فرض مثال یک معلم متوسط و یا به هر دلیلی ضعیف امسال معلم درس بچه شما شد؛ چه مسیری برای جبران این ضعف معلم و تدریس اون وجود داره؟ واقعاً قبلاً یک جورایی شانس بود که معلم خوب باشه. و این شانس در مدارس خاص خب مشخص که بیشتر بود. ولی بعد با وجود شاد، معلم اگر کم کاستی داشت. حداقل همیشه گفت بچه‌ها تنها نبودن.. میتونستن از جای دیگه هم بهره ببرن. این داره کمک میکنه به دسترسی همه به آموزش با کیفیت.. شاد وزنه‌ای برای تحقق این مسئله بود و هست. اگر فراموش نشه."

تحقق عدالت در یک جامعه ارتباط نزدیکی با فرهنگ و آموزش آن کشور دارد و پیشرفت‌های هر جامعه منوط به تحقق عدالت آموزشی است. وقتی عدالت آموزشی در یک سیستم آموزشی حاکم بشاد، فرهنگ آن جامعه متوازن و پایدار می‌شود. در کشور ایران برنامه درسی برای همه مناطق برابر است اما نحوه دریافت این برنامه توسط دانش‌آموزان برابر نیست؛ به‌خصوص در مناطق روستایی و محروم که غالباً امکانات آموزشی و رفاهی از جمله نیروی انسانی توانمند، فضای فیزیکی امن و راحت و تکنولوژی و فناوری‌های جدید فراهم نیست و این موضوع نشان‌دهنده عدم رعایت تمامی بندها و راهکارهای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش است. کد (۶) در این خصوص اذعان دارد: "واقعاً ما چکار برای بهبود کیفیت تدریس کردیم. به نظر من معلم همه چی هست. هم امکانات، هم نیروی انسانی، خود معلم توی همه چی میتونه تبلور و تحقق پیدا کنه. این همه اسناد مثل سند تحول دارن داد میزنن که عدالت آموزشی ایجاد بشه تا توسعه رخ بده. بعد معلم ما چون روش حل بچه، شبیه و مانند خودش نیست. خط میزنه، میگه غلط. یا فکر میکنن. شاد یا فضای مجازی کلا مال کرونا و بحران هاست. در حالی که واقعاً اینگونه نیست. انقدر نیایم نگاهمون فقط تامین منابع باشه، تغییر نگاه نیروی انسانی نسبت به ظرفیت‌هایی مثل شاد، خودش یک گام رو به جلوس."

اگرچه تولد هر سامانه‌ای آن هم به ضرورت و در یک بازه زمانی فشرده، بدون کم کاستی نخواهد بود، اما مسئله مهم بهبود فرایند آن در طول زمان است. زیست بوم شاد نیز از این قاعده مستثنی نیست، و در طول بیش از دو سال از عمر آن، رفته رفته سازگاری مطلوب‌تری را از منظر زیرساخت‌ها، ویژگی‌های بصری، ارائه محتوا چندرسانه‌ای و تطابق‌پذیری با انواع تلفن همراه و رایانه داشته است. ضرورت آموزش امروز با بهره‌گیری از فضای مجازی و رسانه‌های اجتماعی با عنوان مکمل برنامه‌های درسی مدرسه انکارنشادنی است. تجارب جهانی نشان می‌دهد که سامانه‌ها و آموزش مجازی، بخش جداناپذیر برنامه‌های رسمی مدارس می‌باشند. لذا نباید نگاه تقلیل‌گرایی در خصوص آموزش مجازی حاکم بشاد و دانش‌آموزان، والدین و حتی معلمان نسبت به آن استلزامات کلاس درس و فرهنگ حاکم بر مدرسه را فراموش کنند. مشارکت‌کننده (۱۵) بیان داشت: "نباید آموزش مجازی توی ایران از مسیر خودش خارج بشه، این ره صدساله رو یک ساله طی کردیم. و شاد رو به اینجا رسوندیم. خیلی راه مونده، ولی نباید توی پرتگاه بیفتیم. نباید معلم من حس کنه، اینجا تکلیف دیدن اسون تره، یا حضور و غیاب رو بیخیال بشه، یا اینکه اینجا دیگه کلاس نیس. رسمی نیس. راحت‌تر میشه صحبت کرد، استیکر داد و خندید. همون قوانین کلاس درس به مثابه کلاس درس باید توی شاد برقرار بشه. اینجوری شاد، مَث کلاس درس نگهداشته میشه. نه مثل دیگر برنامه‌های اجتماعی اینا. باید همه درک کنیم که شاد همون کلاس درس، همون ویژگی‌ها نه احوال پرسی‌های الکی."

۴- چرخش نقش معلمان

با حضور همه‌گیری کرونا و تعطیلی مدارس و مراکز آموزشی، با توجه به بخش نامه و آیین‌نامه ابلاغی وزارت آموزش و پرورش معلمان مقطع بنیادین موظف بودند که به مدت دو ساعت فعالیت‌های آموزشی روزانه خود را در شبکه شاد دنبال کنند. فارغ از نوع کیفیت معلمان و کمیت زمان تدریس در دوران همه‌گیری کرونا، نقدهای بیشماری نسبت به چنین رویه‌ای دنبال شد. با حضوری شدن کامل مدارس در مهرماه سال ۱۴۰۱، مجدداً با توجه به بخشنامه ارسالی، معلمان به مثابه قبل، در مدارس و با توجه به ساعات موظف، به تدریس و آموزش پرداختند. نبود سازوکاری مشخص در خصوص نحوه تدریس و پیگیری آن در زیست بوم شاد، موجب شده که اقدامات سلیقه‌ای در رابطه با نحوه استفاده از زیست بوم شاد شکل بگیرد. بدین معنا که بخشی از معلمان تماماً شبکه شاد را کنار زده و به مثابه قبل آموزش حضوری و فرایند قبلی را دنبال می‌کنند و برخی رگه‌هایی از آموزش خود را منوط بر زیست بوم شاد کرده و توامان هر دو را به پیش می‌برند. مشارکت‌کننده (۷) در این خصوص بیان دارد: "واقعا معلمان گیج شدن، نمیدونن چکار کنند، برخی معلما، اصلا چند ماه توی شاد آنلاین نشدن. برخی‌ها برگشتن به تلگرام و اینا، برای برخی‌ها، شاد شده فقط محل ذخیره داده‌ها فرایندهای قبلی شون و برخی دیگه در حد گروه درسی نگه داشتند. یک عده هم برخی فرایند تدریس رو اونجا دارن دنبال میکنند. خیلی نگاه‌ها متفاوت شده، برخی مدیران ابتکاری خودشون حد و مرز مشخص کردند. الان خیلی بخشنامه‌ها و اخبار ادارات و مدارس و مناطق توی شاد هنوز منتشر میشه، نقش و اختیار معلمان متفاوت شده و نمیدونن باید چکار کنند."

عدم ضوابط مشخص و جهت‌گیری در خصوص نقش معلمان به عنوان معلمان مدارس و کلاس درس و یا نقش دوگانه منوط بر تسهیل‌گر زیست بوم شاد و فضای مجازی، موجب شده که فرایند یاددهی یادگیری در دوران پساکرونا شفافیت مطلوبی نداشته بشاد و نگاه‌های سطحی و سلیقه‌ای حاکم شود. چنین فضایی در گذر زمان، با افول زیست بوم شاد و آموزش مجازی پیش رفته و در نهایت موجب حذف آن می‌گردد. بنابراین لازم است که در این خصوص سیاست مشخص و مدونی شکل گیرد و با توجه به نقش معلم، فرایند اجرای آن تسهیل یابد. کد (۹) در این رابطه اذعان دارد: "اگر قراره من معلم توی شاد

هم پیگیری کنم، این باید مشخص بشه، فرایندش، ضرورتش، ارزشیابی از کار من معلم، اگر قراره نقش مکمل باشه، باید نوع و حدود آن مشخص بشه. اگر قراره اضافه بشه به ابلاغ موظف من در مدرسه، اینم باید مشخص بشه. اینجوری واقعاً همیشه کار کرد. یکی اهمیت میده، یکی نمیده، بعد حقوق هم یکسان، خب باید مزایای اینم در نظر گرفته بشه دیگه. اصلاً ب نظرم باید معلم توجیه بشه. الان خود معلم هم نمیدونه شاد لازم یا نیس، مدیرا هم اقتضائی عمل میکنند. هم بیم دارن، هم فرصت میبینن. "

باید توجه نمود که بهره‌گیری از زیست بوم شاد در دوران کرونا یک عمل ضروری بود اما حدود و ثغور بهره‌مندی از آن در دوران پساکرونا یک مطلوبیت است. برخی از مشارکت‌کنندگان اذعان داشتند که حضور زیست بوم شاد در دوران پساکرونا، صرفاً موجب تحمیل مسئولیت جدید شده است و این امر مشکلاتی را نیز برای آموزش حضوری ایجاد کرده است. مشارکت‌کننده (۵) بیان دارد: " واقفا دیدم که برخی همکاران کلافه‌ان. میخوان از شاد در برن. میگن همینجوری کلی مسولیت و بدبختی داریم. باز شاد هم بخوایم توجه کنیم. آخه. نمیشه، نمیرسیم. الان دیگه نمیشه با این مدرسه و ساعات کاری، نمیشه. واقعا سخت شده... به نظر من اگر براشون مهم که آموزش مجازی زمینه پیدا کنه، ظرفیتش هاش زیاد بشه توی مدارس، باید بها بدن، نحوه اجرائش رو مشخص کنند. الان شده باری روی دوش معلما. اینجوری با این رویه نابود میشه شاد "

همه‌گیری کرونا معلمان بسیاری را در سرتاسر دنیا مجبور ساخت تا شیوه آموزشی خود را تغییر داده و در مدت زمانی بسیار کوتاه به آموزش‌های آنلاین رو بیاورند؛ این موضوع گرچه به باور برخی پژوهشگران همچون (فلورز، ۲۰۲۰ و اسیویل و همکاران، ۲۰۲۰) نوید تغییر و تحولاتی شگرف در حوزه آموزش و یادگیری را به همراه دارد؛ اما به باور برخی دیگر همچون هدر و همکاران، ۲۰۲۰ معلمان را با موقعیتی روبرو ساخته که به نظر می‌رسد از آمادگی‌های چندانی برای رویارویی با آن برخوردار نبوده‌اند. بدین معنا که اضطراب معلمان نسبت به تدریس و آموزش مجازی ابتدای امر بسیار وسیع بوده و بر کیفیت تدریس آنان، سایه افکنده است. عدم احساس توانمندی و حتی نگرش منفی نسبت به آموزش مجازی عملاً بسیاری از ظرفیت‌های آموزش مجازی را از بین برد و موجب بدفهمی نسبت به آموزش مجازی شد. کد (۲) بیان دارد: " اوایلش کابوس شده بودم. یک ساعت تدریس، برای من چهار ساعت توی خونه زحمت داشت. بقیه اعضای خونه هم درگیر شده بودند. همسرم ناراحت بود و حاضر بودم تا عصر توی مدرسه بمونم ولی تدریس مجازی نکنم. " عملاً با گذشت زمان و گسترش موقعیت یادگیری معلمان، حضور زیست بوم شاد، درک وسیعی را نسبت به ظرفیت آموزش مجازی در معلمان پدید آورد. کد (۱۲) بیان دارد: " فکر میکردم، تدریس یعنی فقط کلاس درس و تمام. اصلاً از گوشی اینا هم خیلی خوشم نمیاد. ولی بعدش یاد گرفتم یکم، رفتم دنبالش و بعد با شاد، خیلی راحت‌تر بودم و اصلاً نگرش و ذهنم نسبت به تدریس مجازی عوض شد. الان اصلاً اون احساس منفی وجود نداره، برعکس شده و خیلی اوکی هستم با این چیزا، این به نظرم توی خیلی از معلما اتفاق افتاد و الان بعد کرونا حس منفی اولیه رو نسبت به شاد یا تدریس مجازی ندارن. حالا وقتش رو ندارن یک مسئله دیگس، ولی الان در پساکرونا، دیگه حس بد و منفی کلا از بین رفته "

چرخش نگرش معلمان نسبت به آموزش مجازی به طور عام و زیست بوم شاد به خاص، موجب شده که فرایند اجرای آموزش مجازی نسبت به قبل از دوران کرونا تسهیل یابد. هرچند که نیاز است این چرخش نگرش، همراه با آموزش‌ها و فرایندهای بهره‌گیری مطلوب از آموزش مجازی برای معلمان بشاد.

تغییر رویه در خصوص بهره‌مندی از زیست بوم شاد و هم‌چنین ظرفیت فضای مجازی، نیازمند توجه به بعد مالی و اقتصادی است. این سرمایه‌گذاری صرفاً نباید محدود به بهبود زیرساخت‌ها و توسعه آموزش‌ها بشاد. بلکه در خصوص چگونگی بهره‌مندی معلمان به عنوان مجریان کلاس درس، نیز حائز اهمیت است. معلمان انتظار دارند اگر در رابطه با معنای معلمی آنان و نحوه ارائه تدریس تغییراتی صورت می‌پذیرد، این تغییر در نحوه ارزشیابی، مسائل مادی و شخصی آنان نیز دیده شود. کد (۱۳) بیان دارد: " همین الان، توی همین سال من کلی محتوا تولید کردم، توی اداره دارم کارگاه میزارم. حواسم به کلاس حضوریم

و مجازیم هست. اما خب نباید با همکارم که میگه حیف نت برای تدریس مجازی، فرق کنم؟ این جنبه نباید از چشم‌ها دور بمونه، اگر قراره اجرا بشه، بمونه شاد، باید نحوه مطلوب آن تشریح بشه و متناسب با نوع بهره‌گیری ما معلما، به معلم بها داده بشه. باورکنین من برای رضای خدا اینکارو میکنم. خیرم نه تنها به بچه‌های کلاس. بلکه به همکاری مدرسم. بچه‌های ایران و حتی همکاری مدارس دیگه هم داره میرسه. ولی زیاد گوشه کنار بهم گفتن که خب حالا کی بهت توجه کرد؟ یا چ فرقی با بقیه داری؟ این همه زحمت برای کی داری میکشی.. عدم توجه به این موضوع به نظرم، تهش این میشه که منم تا یک جایی دووم میارم و بعد ول میکنم دیگه. یا اینکه میرم با مراکز موسسات مجازی و تدریس و کارهام پولی میشه. حیف بنظرم اینجوری واقعا. معلمان شاد رو دریابید توی این سال پساکرونا.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف واکاوی تجارب زیسته معلمان از فرصت‌های آموزشی زیست‌بوم شاد در دوران پساکرونا بود. برای این منظور تا رسیدن به اشباع نظری، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با پانزده تن از معلمان دغدغه‌مند و فعال آموزش مجازی انجام شد. پس از تجزیه و تحلیل و کدگذاری، در خصوص پرسش پژوهش ناظر بر نقش زیست‌بوم شاد در دوران پساکرونا، ابعاد چهارگانه گسترش موقعیت یادگیری، بسط و اشاعه تربیتی، نقطه تحول و کیفیت‌بخشی، چرخش نقش معلمان احصاء شد.

تسهیل و گسترش یادگیری، یکی از مولفه‌های مورد نظر مشارکت‌کنندگان در خصوص عملکرد زیست‌بوم شاد بود. این گسترش می‌تواند در تأمین عدالت آموزشی موثر واقع گردد. عدالت آموزشی همواره و در همه اعصار مورد توجه متخصصان تعلیم و تربیت بوده است. همه جوامع به دنبال توسعه و بهبود کیفیت آموزش، از طریق توسعه زیرساخت‌های آموزشی با محوریت عدالت آموزشی بوده‌اند. ساختار آموزش به عنوان سنگر یادگیری تعلیم و تربیت، از این قاعده مستثنی نبوده و در اسناد تحولی کشورهای مختلف مورد توجه قرار گرفته‌اند. آموزش مجازی با ایجاد زمینه‌های جدید و ظرفیت‌های بالقوه، انقلابی را در فرایند یاددهی یادگیری به وجود آوردند که امروزه در آموزش عالی و آموزش عمومی مورد توجه قرار گرفته است. همه‌گیری کرونا با حضور خود در کشور ایران، موجب توسعه و ضرورت بهره‌مندی از آموزش مجازی را فراهم نمود. زیست‌بوم شاد در آموزش عمومی، به عنوان راهکاری برای عبور از بحران عدم آموزش حضوری و توسعه عدالت آموزشی ایجاد شد. هرچند خاستگاه زیست‌بوم شاد یک ضرورت اولیه بود، اما امروزه نگاه به چنین ابزار و رویکردی باید به عنوان مطلوبیت در نظر گرفته شود تا ضمانت کیفیت آموزشی در مدارس محقق شود. بنابراین حضور شاد به عنوان دسترسی به منابع گسترده و نامحدود و با کیفیت آموزشی برای مناطق دور دست می‌تواند زمینه عدالت آموزشی را محیا سازد.

نتایج پژوهش حاضر حاکی از آن است که فرایند تداوم بهبود کیفیت آموزش مجازی و توجه به زیست‌بوم شاد در دوران پساکرونا مورد غفلت واقع شده و مهم‌ترین عنصر اجرایی آن، یعنی معلمان فراموش شده‌اند. سیاست‌های پراکنده موجب شده، تصمیم‌های مقطعی و حداقلی در دستور کار قرار بگیرد و ظرفیت آموزش مجازی و زیست‌بوم شاد در مدارس عملاً کم‌رنگ شود.

با توجه به نتایج پژوهش حاضر، گسترش موقعیت یادگیری بخشی از تجارب معلمان از فرصت‌های آموزشی زیست‌بوم شاد در دوران پساکرونا است. مولفه‌هایی چون تسهیل و گسترش یادگیری و تدریس، گسترش زمان یادگیری و محتوای پویا و چندرسانه‌ای در پژوهش‌های دیگری (قاسم‌تبار و قاسم‌تبار، ۱۴۰۰، باکوئی و همکاران، ۱۴۰۰؛ شمس و رضوانیان، ۱۴۰۰، جعفری و همکاران، ۱۴۰۰؛ فرجی و همکاران، ۱۴۰۱) به عنوان مزایای آموزش مجازی و زیست‌بوم شاد، اشاره شده که با پژوهش حاضر هم‌راستا بوده‌اند. بهره‌مندی از چنین مزیت‌هایی مستلزم این است که آموزش نباید محصور به الزام آموزش

مجازی در شرایط مبتنی بر بحران، نظیر بیماری‌های همه‌گیر شود، بلکه می‌تواند به عنوان فرایندی مکمل، همراه با آموزش حضوری تداوم یابد.

هویت مدارس باید به سوی تربیت نسل آینده کشور باشد. آموزش بنیادین با توجه به اقتضات دانش‌آموزان، مهد پرورش و تربیت ارزش‌ها و هنجارها است (فلورس^۱، ۲۰۲۰). افزایش جمعیت کلاس‌های درس، مشکلات کمبود نیروی انسانی و تامین آن به جای تربیت معلمان در فرایندی مشخص و مدون، موجب شده که کلاس‌های درس صرفاً محفلی برای آموزش محتواهای موضوعی شوند و عملاً جای تربیت و ارزش‌ها کم‌رنگ شود. معلمان امروزه کمتر به مسائل مورد نیاز جامعه پرداخته و صرفاً دغدغه اتمام کتاب درسی را دارند. با توجه به نتایج پژوهش حاضر در چنین شرایطی، زیست بوم شاد با بهره‌گیری از جنبه‌های بصری اثربخش، به اهتمام جنبه‌های تربیتی و پرورشی پرداخته و نسبت به مسائل اجتماعی حساسیت نشان داده است. بهره‌گیری از رویدادها و مناسبت‌های ملی، مذهبی، اشاعه فرهنگ مدیریت مصرف و نظایر آن، برگزاری مسابقات، جشنواره‌ها و هم‌نوایی با تحولات سیاسی و منطقه‌ای نظیر مقاومت مردم فلسطین، مضامینی چون دفاع از مظلومیت را نشان داده است. چنین ظرفیت‌های بی‌نظیر تربیتی و ارزشی در پژوهش‌های مرتبط مغفول مانده است. بنابراین مورد توجه است که زیست بوم شاد به عنوان عاملیت تربیت تمام‌ساحتی، مورد توجه سیاست‌گذاری‌ها قرار گرفته و مسیر تسهیل آن در آموزش‌های حضوری پساکرونا مورد توجه قرار گیرد. این اقدامی می‌تواند توجه به مضامین و بعد تربیتی را گسترش داده و در نهایت موجب درونی نمودن ارزش‌ها در دانش‌آموزان شود.

رسانه و فناوری امروزه جز جدایی‌ناپذیر زندگی انسان‌ها است و آموزش مجازی از این قاعده مستثنی نیست. عزم آموزش مجازی و بهره‌گیری از رسانه‌های تبدالی با هدف تعلیم و تربیت، ارمغان همه‌گیری کرونا برای آموزش عمومی ایران بود. با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر، نقطه تحول و کیفیت‌بخشی یکی از مصادیق زیست بوم شاد به شمار می‌رود.

توجه به هویت ملی و مذهبی و ایجاد فضایی امن و اختصاصی جهت پیشبرد اهداف آموزشی، از فرصت‌های بی‌نظیر ایجاد شده بود. فارغ از کاستی‌های اولیه و زیرساخت‌های اجرایی زیست بوم شاد، حضور چنین بستری می‌تواند موجب جهت‌گیری بسیاری از سیاست‌گذاری‌ها در زمینه تعلیم و تربیت شود. چنین تغییر وسیعی در زمینه آموزش، نیازمند تغییر نگاه معلمان نسبت به باورهای یادگیری و آموزش آنان نسبت به استلزامات اولیه بهره‌مندی از آموزش مجازی است. برخی از پژوهش‌ها نظیر (بابازاده و همکاران، ۱۴۰۱؛ ترکاشوند و همکاران، ۱۴۰۰؛ حاتمی و همکاران، ۱۴۰۰؛ جعفری و همکاران، ۱۴۰۰؛ صابری و شریف‌زاده، ۱۳۹۸) فرصت‌ها و بیم‌های آموزش مجازی در طول همه‌گیری کرونا نظیر ایجاد فضای امن، هم‌نوایی با تجارب جهانی و نقص زیرساخت‌ها و فرایندهای اجرایی را تشریح کرده‌اند، اما توجه به لزوم تغییر سیاست‌ها، تغییر نگرش و باورهای معلمان نسبت به آموزش مجازی و تحول نسبت به کیفیت آموزش مغفول واقع شده است. توجه به تقویت نیروی انسانی در کنار مساعدت‌ها و توسعه زیرساخت‌ها امری قابل توجه است. در این خصوص نیاز است که معلمان در طرح و برنامه‌هایی نظیر کارگاه‌ها و جشنواره‌ها و دوره‌های ضمن خدمت با بسط توانمندی آموزش مجازی، آمادگی لازم را در این خصوص کسب نمایند.

از دیگر نتایج پژوهش حاضر چرخش نقش معلمان در دوران پساکرونا است. لزوم بهره‌گیری از ظرفیت آموزش مجازی و زیست بوم شاد، توجه به حدود و ثغور حرفه معلمی است. حضور در کلاس‌های مدرسه و بهره‌مندی از ظرفیت‌های آموزش مجازی و زیست بوم شاد، لاجرم دایره مسئولیت معلمان را بزرگ‌تر می‌کند، بنابراین تغییر مختصات اقدام و عمل معلمان، باید به صورت روش‌مند مورد توجه قرار بگیرد و سیاست‌های یکپارچه در این خصوص ابلاغ و جاری گردد. شواهد پژوهش حاکی از این امر است که در دوران پساکرونا، اقدامات معلمان از انفعال تا مشارکت در زیست بوم شاد جاری و ساری است. عدم توجه به این امر، موجب ضایع شدن حقوق مالی و معنوی برخی معلمان شده و شرایط برای بهره‌گیری از فرصت‌های فضای مجازی را از بین می‌برد و به نوعی بازگشت به دوران قبل از کرونا را برای آموزش عمومی رقم می‌زند. برخی پژوهش‌ها

¹Flores

نظیر (میرزایی، ۱۴۰۱؛ حمیدی‌زاده و امیران، ۱۴۰۱؛ فرجی و فکری، ۱۴۰۱؛ دوجی و همکاران، ۱۴۰۰؛ نامداری و همکاران، ۱۳۹۶) کیفیت آموزش مجازی و بهره‌مندی از زیست بوم شاد را به معلمان گره زده‌اند. لذا نباید نقش حمایتی نسبت به اقدامات و فعالیت‌های معلمان در زیست بوم شاد فراموش شده و موجب بی‌مهری قرار بگیرد. با جمع‌بندی موارد مطرح شده؛ می‌توان پیشنهادات زیر را عنوان نمود:

۱- با توجه به نتایج پژوهش حاضر، چرخش نگاه معلمان مستلزم بهره‌گیری از فرصت‌های آموزشی زیست بوم شاد نیازمند سازماندهی و بسط ظرفیت‌های فناوری معلمان است. عدم توانمندی معلمان از شایستگی فناورانه می‌تواند بهره‌مندی مطلوب از زیست بوم شاد را مختل کند. بنابراین پیشنهاد می‌شود که همزمان با ایجاد جشنواره و رویدادهایی که موجبات رغبت و انگیزه معلمان می‌گردد، برنامه‌درسی دانشگاه فرهنگیان مولفه‌های اثربخش فناوری را مورد توجه قرار داده و شایستگی‌های قابل توجهی را در این خصوص پدید آورد.

۲- نتایج پژوهش حاضر، حاکی از این امر است که نقش اقدامات و فعالیت‌های معلمان در زیست بوم شاد در دوارن پسا کرونا مغفول مانده است. بنابراین پیشنهاد می‌شود که اقدامات و فعالیت‌های مجازی معلمان در قالب مولفه‌های فناوری در بحث رتبه‌بندی آنان، جهت بهره‌مندی از مزایای مالی آن مورد توجه قرار گیرد.

۳- بهره‌گیری از ظرفیت‌های اثربخش در خصوص تغییر نگرش مولد و سازنده معلمان می‌تواند افق تعالی مدارس آینده را تضمین نماید. در این خصوص نیاز است که با بازاریابی و باطراحی مختصات هویت معلم نسبت به باورهای آنان و فهم وثیق آموزش مجازی، از طریق مواردی مانند اجرای طرح پیلوت آموزش مجازی، ارسال کارنامه و ارزشیابی مجازی، بهره‌مندی از محتواهای مجازی در کنار کتب چاپی و هم‌چنین ارج نهادن و بهبود قابلیت‌های زیست بوم شاد، وضعیت موجود تحول یابد.

۴- نتایج پژوهش حاضر از توجه صرف به آموزش و غفلت از فرایندهای تربیتی و پرورشی در زیست بوم شاد حکایت دارد. لذا نیاز است که با چرخش از نگاه محدود نسبت به ظرفیت‌های زیست بوم شاد، فرایندهای تربیتی دانش‌آموزان نظیر، برنامه‌های تربیت‌بدنی، حضور در جشنواره‌های دانش‌آموزی، برگزاری مناسبات مذهبی، بومی و ملی و ارزش‌های اخلاقی مرود توجه قرار بگیرد. چنین اقدامی نیازمند بازنگری وظایف معلمان و معاونین پرورشی و اصلاحات آیین‌نامه مدارس و سیاست‌های کلان است. توجه به تربیت تمام‌ساحتی در قالب زیست بوم شاد می‌تواند عیار کیفیت آموزشی را بهبود داده و مسیر عدالت آموزشی را هموارتر سازد.

ابراهیمی، شیما. (۱۴۰۲). مجازی‌سازی الگوی مفهومی آموزش: گامی مؤثر در آموزش زبان فارسی به غیرفارسی زبانان. *مطالعات آموزش زبان فارسی*، ۸(۱۳)، ۴۳-۶۹. <https://www.sid.ir/paper/1045954/fa>

احمدآبادی، آرزو، آراسته، حمیدرضا، نوه ابراهیم، عبدالرحیم، و عباسیان، حسین. (۱۴۰۰). سنجش وضعیت موجود نقش‌های پرورشی معلمان مدارس ابتدایی شهر تهران. *توسعه حرفه‌ای معلم*، ۶(۴)، ۷۷-۹۲.

https://tpdevelopment.cfu.ac.ir/article_2188.html

اسکندری، حسین. (۱۳۹۱). بررسی رابطه بین میزان فعالیت‌های پرورشی مدارس و ابعاد هویتی دانش‌آموزان. *روانشناسی تربیتی (روانشناسی و علوم تربیتی)*، ۸(۲۵)، ۱۱۳-۱۳۶. https://jep.atu.ac.ir/article_2448.html

اصغری، قربان علی، یوسفی سعیدآبادی، رضا، و غلام حسین زاده، ام‌کلثوم. (۱۴۰۰). تاثیر ارادت شغلی مدیران بر بهبود عملکرد آموزشی و پرورشی مدارس و اخلاق حرفه‌ای معلمان جهت ارائه مدل در آموزش و پرورش استان مازندران. *جامعه‌شناسی آموزش و پرورش*، ۷(۱)، ۳۷۶-۳۹۸. https://www.iase-jrn.ir/article_247819.html

اکبری بورنگ، محمد، رستمی نژاد، محمدعلی، محمدزاده، عصمت، و محمودی بورنگ، محمد. (۱۴۰۱). بررسی میزان احساس حضور دانش‌آموزان در آموزش‌های غیرحضوری (برنامه شاد و شبکه آموزش) نیمسال دوم سال تحصیلی ۹۹-۹۸. *آموزش پژوهی*، ۸(۲۹)، ۱۵-۲۲. https://researchbt.cfu.ac.ir/article_2144.html

امیریان، مهدیه، سلطانی فر، محمد، و مظفری، افسانه. (۱۴۰۱). چالش‌ها و فرصت‌های آموزش مجازی به کودکان در مدارس از منظر ارتباطات (مطالعه موردی: نرم‌افزار شاد). *فصلنامه علمی مطالعات میان‌رشته‌ای ارتباطات و رسانه*، ۵(۱۸)، ۶۳-۹۰.

https://jiscm.ribu.ac.ir/?_action=article&au=1047336&_au=Amirian,%20Mahdiah%20&lang=fa

آزاد، اعظم، و فرازنده پور، فائزه. (۱۴۰۱). توصیف و تحلیل شبکه آموزشی شاد از منظر زبان‌شناسی. *مطالعات آموزش زبان فارسی*، ۷(۱۲)، ۶۷-۸۷. <https://www.sid.ir/paper/1037757/fa>

بابازاده، صابر، نصرت زهی، طاهره، و بناوردی، سپیده. (۱۴۰۱). بررسی عوامل تاثیرگذار بر کیفیت یادگیری و آموزش بصورت مجازی از منظر دانشجویان دندانپزشکی دانشگاه علوم پزشکی زاهدان. *تحقیق در علوم دندانپزشکی*، ۱۹(۱)، ۳۷-۴۹. <http://jrds.ir/article-1-1258-fa.html>

افرزاده همایی، مهرانگیز. (۱۳۹۹). تاثیر عملکرد آموزش در فضای مجازی در تعاملات یاددهی و یادگیری. *پژوهشنامه اورمزد*، ۵(۱)، ۱۳۵-۱۲۶. <https://sid.ir/paper/522508/fa>

باکوئی، فاطمه، ارزانی، افسانه، ادیب راد، هاجر، و عباسی، راضیه. (۱۴۰۰). تبیین دیدگاه دانشجویان از آموزش مجازی در اپیدمی کووید-۱۹: یک مطالعه کیفی. *آموزش پرستاری*، ۱۰(۱)، ۹۱-۱۰۴. <https://jne.ir/article-1-1278-fa.html>

برخورداری، رمضان، و باقری، خسرو. (۱۳۹۱). مولفه‌های روش شناختی پژوهش پدیدارشناختی در تعلیم و تربیت. *پژوهش‌نامه مبنایی تعلیم و تربیت (مطالعات تربیتی و روان‌شناسی مشهد)*، ۲(۲)، ۱۲۱-۱۴۰.

<https://doi.org/10.22067/fe.v2i2.12168>

- هنام‌فر، رضا. (۱۴۰۰). نامه به سردبیر: آموزش مجازی و سکوت کلاسی، کرونا فرصتی برای نگاهی به واقعیت. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۲۱(۸۴)، ۳۷۰-۳۷۲. <https://ijme.mui.ac.ir/article-1-5358-fa.html>
- ترکاشوند، سینا، مینایی نژاد، محمد، مرادیان محمدیه، وحیده، و هاشمی، فاطمه السادات. (۱۴۰۰). واکاوی نقش آموزش به شیوه مجازی در بازتولید نابرابری آموزشی. *رشد فناوری*، ۱۸(۶۹)، ۴۶-۵۴. <http://www.roshdefanavari.ir/fa/Article/20979>
- جعفری، اسماعیل، همایونی بخشایش، نسرين، و علم الهدی، جمیله. (۱۴۰۰). تجربه زیسته دانشجویان از عدالت در دوره‌های آموزش مجازی. *فناوری آموزش (فناوری و آموزش)*، ۱۵(۲)، ۲۲۳-۲۳۸. https://jte.sru.ac.ir/article_1448.html
- جعفری، حجت، جباری، نگین، و نیازآذری، کیومرث. (۱۴۰۰). اولویت‌بندی و ارائه مدل عوامل موثر بر سبک‌های آموزش مجازی. *سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت*، ۵(۳)، ۳۳۱-۳۳۹. https://www.islamiilife.com/article_186566.html
- حاتمی، خدیجه، نیک پی، ابرج، و فرحبخش، سعید. (۱۴۰۰). ارائه الگویی برای توانمندسازی معلمان در زمینه آموزش مجازی در دوران کرونا. *پژوهش‌های تربیتی*، ۹(۴۳)، ۱۸۲-۱۹۷. <http://erj.khu.ac.ir/article-1-1054-fa.html>
- حمیدی‌زاده، کتابون، و امیریان، فاطمه. (۱۴۰۱). آموزش مجازی در دوره همه‌گیری کرونا از نگاه معلمان ابتدایی. *پویش در آموزش علوم انسانی*، ۸(۲۸)، ۱۱۵-۱۳۰. https://humanities.cfu.ac.ir/article_2355.html
- خوری، پروانه. (۱۴۰۱). روش‌های تدریس کارآمد در آموزش مجازی. *پژوهشنامه اورمزد*، ۵۸(۵)، ۵۶-۶۷. <https://sid.ir/paper/967260/fa>
- دوجی، بی‌بی حلیفه، مقیمی، زهرا، و حاجی لو، وحید. (۱۴۰۰). تاثیر برنامه آموزش مجازی شبکه شاد بر کارآمدی معلمان و ارتقای سطح یادگیری دانش‌آموزان. *مدیریت بر آموزش سازمان‌ها*، ۱۰(۳)، ۵۱-۷۸. https://journalieaa.ir/article-1_273-fa.html
- دهقانی، مرضیه، دیالمه، نیکو، و خوش صفت، سکینه. (۱۳۹۷). تبیین اهداف برنامه درسی «مدرسه شاد» بر اساس آموزه‌های اسلامی. *علوم تربیتی از دیدگاه اسلام*، ۶(۱۰)، ۵-۲۹. <https://sid.ir/paper/257871/fa>
- رجبیان ده زیره، مریم، غریبی، فرزانه، دربندی، مهتاب، و بشیرنژاد دستجردی، حبیبه. (۱۴۰۰). ارزیابی و اولویت‌بندی مولفه‌های آموزش مجازی مبتنی بر شبکه شاد در دوران کرونا از دیدگاه دانش‌آموزان. *نظریه و عمل در تربیت معلمان (راهبردهای نوین تربیت معلمان)*، ۷(۱۲)، ۴۶-۷۶. https://itt.cfu.ac.ir/article_2222.html
- رحیمیان، نرگس، جوادی پور، محمد، و زارعی، علی. (۱۴۰۰). مطالعه‌ای پدیدارشناسانه از بازنمایی چالش‌های آموزش مجازی در دوران همه‌گیری کرونا. *آموزش در علوم انتظامی*، ۹(۳۵)، ۱۳۱-۱۵۲. <https://sid.ir/paper/950751/fa>
- سلیمانی، اعظم، و اصغری، فاطمه. (۱۴۰۰). مزایا و چالش‌های آموزش مجازی. *پژوهش در آموزش علوم تجربی*، ۱۱(۱)، ۵۱-۶۱. https://jrese.cfu.ac.ir/article_1937.html
- شمس، مهدی، و رضوانیان، فائزه. (۱۴۰۰). تحلیل و بررسی مزایا و معایب آموزش مجازی آمار و ریاضی. *ترویج علم*، ۱۲(۲۰)، ۶۲-۷۶. https://www.popscijournal.ir/article_143430.html

صابری، رضا، و شریف زاده، مژگان. (۱۳۹۸). ارزیابی برنامه درسی اجرا شده در آموزش‌های مجازی دانشگاه فرهنگیان: جایگاه نیازها، محتوی و روش در آموزش‌های مجازی. *نظریه و عمل در تربیت معلمان (راهبردهای نوین تربیت معلمان)*، ۵(۸)، ۲۸-۱۱. https://itt.cfu.ac.ir/article_1215.html

طالعی حور، رهبر، و دهقانی، مجتبی. (۱۴۰۲). نقش برنامه‌های شاد شبکه نسیم سیمای جمهوری اسلامی ایران در تقویت وحدت و انسجام داخلی. *مطالعات ملی*، ۲۴(۲)، ۱۲۷-۱۴۸.

https://www.rjnsq.ir/article_173415.html

فرجی، زاهد، و فکری، هیمن. (۱۴۰۱). پدیدارشناسی تجارب معلمان در آموزش مجازی ریاضی به کودکان با نیازهای ویژه. *توسعه حرفه‌ای معلم*، ۷(۳)، ۹۵-۱۱۸. https://tpdevelopment.cfu.ac.ir/article_2737.html

فرجی، سحر، رومانی، سعید، و فولادی، فضل‌الله. (۱۴۰۱). شناسایی و واکاوی کیفیت آموزش مجازی از نظر دانشجویان تاریخ دانشگاه فرهنگیان: رویکرد پدیدارشناسی. *پژوهش در آموزش تاریخ*، ۳(۱)، ۵۱-۷۷.

<https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/1981736>

قاسم‌تبار، سیدامیر، و قاسم‌تبار، سیدعبداله. (۱۴۰۰). شناسایی محاسن و معایب آموزش مجازی از دیدگاه مربیان آموزش فنی و حرفه‌ای استان قزوین. *مهارت‌آموزی*، ۹(۳۶)، ۲۵-۵۴. <http://fasnameh.irantvto.ir/article-1-410-fa.html>

[fa.html](http://fasnameh.irantvto.ir/article-1-410-fa.html)

قاسمی زاد، علیرضا، تقی‌پور، آذر، و معتمد، حمیدرضا. (۱۴۰۱). احصاء شایستگی‌های حرفه‌ای معاونان پرورشی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی. *فصلنامه مدیریت اسلامی*، ۳۰(۲)، ۲۰۳-۲۳۷.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22516980.1401.30.2.6.7>

قدرت‌نما، اکبر، ثابت، محمدرضا، و جباری، امید. (۱۴۰۰). مدل پذیرش آموزش مجازی در طول همه‌گیری ویروس کرونا. *اطلاعرسانی پزشکی نوین*، ۷(۴)، ۲۴-۳۲. https://jmis.hums.ac.ir/article-1_298-fa.html

قربانخانی، مهدی، و صالحی، کیوان. (۱۳۹۵). بازنمایی چالش‌های آموزش مجازی در نظام آموزش عالی ایران: مطالعه‌ای با روش پدیدارشناختی. *فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی*، ۷(۲)، ۱۲۳-۱۴۸.

<https://sanad.iau.ir/Journal/ictedu/Article/1006469>

نبری، سیروس. (۱۳۹۵). بررسی رابطه مولفه‌های مدارس یادگیرنده با نوآوری شغلی معلمان و کیفیت فعالیت‌های آموزشی و پرورشی. *مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی*، ۹(۱۶)، ۹-۳۰.

https://mpes.sbu.ac.ir/article_98428.html

کاوه نوش آبادی، علیرضا، و لطفی مفرد نیاسری، فاطمه. (۱۴۰۰). ارزشیابی مجازی در آموزش زبان عربی در دوران کرونا: چالش‌ها و فرصت‌ها. *پژوهش در آموزش زبان و ادبیات عرب*، ۳(۳)، ۲۰۹-۲۲۲.

https://amozesharabi.cfu.ac.ir/article_1876.html

کرامتی، انسی، رحیمی، مهدیه، و افرا، رقیه. (۱۴۰۰). شناسایی چالش‌ها و راهکارهای ارزشیابی مؤثر از یادگیری دانش‌آموزان دوره ابتدایی در نرم‌افزار شاد توسط نومعلم. *آموزش و ارزشیابی (علوم تربیتی)*، ۱۴(۵۶)، ۶۹-۱۰۲.

<https://sanad.iau.ir/Journal/jinev/Article/972044>

کریمی، امیر، مهنی، امید، و جلیلیان، سجاد. (۱۴۰۱). ارزیابی عملکرد رسانه آموزشی شاد در دروس مطالعات اجتماعی از دیدگاه دانش‌آموزان. *پویش در آموزش علوم انسانی*، ۸(۲۹)، ۸۱-۱۰۵.

https://journals.cfu.ac.ir/article_2516.html

کندری، آوا، بهروزیان، ملیکا، سعیدی، علی، و حافظیان، حمیدرضا. (۱۴۰۱). آموزش هویت ملی در فیلم‌های آموزشی شبکه شاد (مطالعه موردی: درس مطالعات اجتماعی دوره متوسطه اول). *مطالعات ملی*، ۲۳(۴)، ۱۶۹-۱۸۹.

https://www.rjnsq.ir/article_163729.html

گلشنی، فاطمه. (۱۴۰۱). ارزیابی شبکه اجتماعی دانش‌آموزان (شاد) در ارائه آموزش مجازی از دیدگاه آموزگاران مقطع ابتدایی شهرستان شازند. *شبک، ۸(۶)*، ۱۳۱-۱۴۲. <https://www.sid.ir/paper/1061383/fa>

محترم، معصومه، و پاکباز، زهرا. (۱۴۰۲). آموزش مجازی در بستر متاورس. *آموزش علوم دریایی*، ۱۰(۴)، ۳۳-۴۹.

<https://www.sid.ir/paper/1150178/fa>

مزدوریان مهدی آباد، مهناز، میری قلعه نوی، مریم، الهیاری، ابولقاسم، و شمشیریان، علی. (۱۴۰۱). بررسی میزان رضایتمندی کارآموزان داخلی از کلاس‌های مدل‌سازی راند استاژری در واتساپ در دوران محدودیت‌های کرونایی. *افق توسعه آموزش علوم پزشکی*، ۱۳(۴)، ۶۱-۷۰. https://hmed.mums.ac.ir/article_20026.html

معتمدی محمدآبادی، مرضیه. (۱۴۰۱). تجربه زیسته دانشجومعلم از آموزش مجازی درس کارورزی در همه‌گیری کووید-۱۹. *پویش در آموزش علوم انسانی*، ۸(۲۸)، ۹۱-۱۱۴. https://humanities.cfu.ac.ir/article_2354.html

موسوی، سولماز، غلام نژاد، حانیه، حسن شیری، فاطمه، غفرانی کلیشمی، فاطمه، و رئوفی، شهین. (۱۴۰۱). چالش‌های آموزش مجازی در دوران همه‌گیری کووید-۱۹: یک پژوهش کیفی. *نشریه پرستاری ایران*، ۳۵(۱۳۵)، ۹۴-۱۰۵.

<https://www.sid.ir/paper/993043/fa>

میرزایی، مهدی. (۱۴۰۱). بررسی سنجش صلاحیت‌های آموزش مجازی معلمان در شبکه آموزش دانش‌آموزی (شاد) (مورد مطالعه: معلمان ابتدایی منطقه موسیان در استان ایلام). *آموزش پژوهی نوین*، ۸(۳۰)، ۹۷-۱۱۱.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25884182.1401.8.30.7.8>

نامداری پژمان، مهدی، میرکمالی، سیدمحمد، پورکریمی، جواد، و فراستخواه، مقصود. (۱۳۹۶). تحلیلی پدیدارشناسانه بر درک تضمین کیفیت آموزش و آماده‌سازی دانشجومعلم. *مطالعات سیاست‌گذاری تربیت معلم (پژوهش در تربیت معلم)*، ۱(۳)، ۲۲۵-۱۹۷. https://te-research.cfu.ac.ir/article_580.html

نوری، علی، زندی، طالب، اعتمادی زاده، هدایت‌الله، جلیلی، راضیه، و منصوری، صابر. (۱۴۰۰). نقش عوامل جمعیت‌شناختی در استفاده دانش‌آموزان متوسطه از فناوری اطلاعات و ارتباطات. *مطالعات برنامه درسی*، ۱۶(۶۱)، ۹۳-۱۲۸.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17354986.1400.16.61.4.7>

Abdelhafez, A. (2021). Digitizing teacher education and professional development during the COVID-19 pandemic. *Academia Letters*, Article 295. <https://doi.org/10.20935/AL295>

Azhari, B., & Fajri, I. (2022). Distance learning during the COVID-19 pandemic: School closure in Indonesia. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology*, 53(7), 1934-1954. <https://doi.org/10.1080/0020739X.2021.1875072>

Bua, J. D., & Martin, M. D. M. (2020). Handling multi-grade teaching: It's educational implication towards teachers' competence. *Management Research Journal*, 9(2), 1-12. <https://doi.org/10.37134/mrj.vol9.2.1.2020>

- Flores, M. A. (2020). Preparing teachers to teach in complex settings: Opportunities for professional learning and development. *European Journal of Teacher Education*, 43(3), 297–300. <https://doi.org/10.1080/02619768.2020.1771895>
- Kalender, B., & Erdem, E. (2021). Challenges faced by classroom teachers in multigrade classrooms: A case study. *Journal of Pedagogical Research*, 5(4), 76-91. <https://doi.org/10.33902/JPR.2021473490>
- Makena, B., & Mpahla, N. (2021). Enhancing English language proficiency through learning styles centered on a perception of migrating from face-to-face to remote online learning culture: a case of a rural South African university. *PONTE International Journal of Science and Research*, 77(8), 33-40. <https://doi.org/10.21506/j.ponte.2021.8.3>
- Msimanga, M. R. (2019). Managing the use of resources in multi-grade classrooms. *South African Journal of Education*, 39(3), Article 1599. <https://doi.org/10.15700/saje.v39n3a1599>
- Nissim, Y. , & Simon, E. (2020). Agility in teacher training: Distance learning during the Covid-19 pandemic. *International Education Studies*, 13(12), 11-26. <https://doi.org/10.5539/ies.v13n12p11>
- O'Brien, W., Adamakis, M., O'Brien, N., Onofre, M., Martins, J., Dania, A., Makopoulou, K., Herold, F., Ng, K., & Costa, J. (2020). Implications for European Physical Education Teacher Education during the COVID-19 pandemic: a cross-institutional SWOT analysis. *European Journal of Teacher Education*, 43(4), 503–522. <https://doi.org/10.1080/02619768.2020.1823963>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage Publications. [http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767\(85\)90062-8](http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767(85)90062-8)